

Türkiye’de Yapılan Fıkıh Tezleri Üzerine Panoramik Bir İnceleme

Sevinç BİLDİK*

Giriş

Tezlerin konularını ve yıllara göre sayısal verilerini dayanak alan bu araştırma, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde fıkıh sahasında tez formunda hazırlanmış çalışmaların genel bir fotoğrafını sunmayı amaçlamaktadır. Makalenin başlığının da işaret ettiği üzere bu araştırmanın kapsamı, Türkiye’de 1923-2013 yıllarında hazırlanmış lisansüstü düzeydeki fıkıh tezleriyle sınırlıdır. Her ne kadar dönemsel olarak doksan yıllık bir zaman dilimini ele alıyor gibi görünsek de en erken fıkıh tezinin 1952 yılında kaleme alınmış olması sebebiyle, fiilen 60 yıllık bir dönemi incelemekteyiz. İkinci olarak bu araştırmada sadece lisansüstü tezler değerlendirmeye alınmıştır. Çoğunlukla hayli kısa sayılabilecek sürelerde kaleme alınan, gerçek ilgiyi çoğu zaman yansıtmayan, hazırlayanların kahir ekseriyeti tarafından lisansı tamamlamak için bir formalite olarak görülen ve en önemlisi akademik nitelikleri nispeten düşük olan lisans tezleri (bitirme tezleri) araştırmanın kapsamına dâhil edilmemiştir. Burada lisans tezleri içinde de akademik anlamda dikkate alınabilecek tezlerin var olduğu ileri sürülebilir. Bu düşünce bir ölçüde haklılık içerirse de istisna düzeyinde kalan bu tezler yerine biz çalışmamızı yüksek lisans, doktora ve doçentlik tezleriyle kayıtlandırmayı uygun gördük. Ayrıca çalışmaya dâhil edilen tezler tamamlanmış ve kabul edilmiş tezlerdir. Devam etmekte olan tezlerin akıbeti hakkında kesin yargılarda bulunamayacağımız için makalede bu tezler veri olarak alınmamıştır.

* Doktora öğrencisi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Hukuku Bilim Dalı. Bu çalışmadaki katkılardan ötürü Doç. Dr. Tuncay Başoğlu’na ve Yrd. Doç. Dr. Eyyüp Said Kaya’ya teşekkür ediyorum. Bu makaleyi, kıymetli hocalarım Prof. Dr. Fahrettin Atar ve Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez’e ithaf ediyorum.

Yukarıda ifade edildiği üzere bu araştırmada, çalışmanın Türkiye’de yapılmış olması, lisansüstü düzeyde olması, 1923-2013 yıllarında tamamlanmış olması dikkate alınmıştır. Tabii olarak son şart ise fıkıh tezi olmaktır. Burada fıkıh tezi ifadesi geniş anlamda kullanılmaktadır. Çalışmada gerek sayısal verilerde gerekse konuların tasnifine yönelik tespitlerde imkân ölçüsünde fıkıh alanını ilgilendiren tüm lisansüstü tezler dikkate alınmıştır. Yani her ne kadar fıkıh tezlerinin büyük çoğunluğu ilahiyat fakültelerinde ve İslam hukuku bilim dalında hazırlanmış olsa da, İslam hukuku bilim dalında hazırlanmayan ve fakat mesâil açısından fıkıhın kapsamına giren akademik tezler de çalışmaya dâhil edilmiştir. Burada kastedilen, özellikle ilahiyat fakülteleri öncesinde Yüksek İslam Enstitüleri’nde hazırlanan fıkhi içerikli tezler, ilahiyat fakültelerinde tefsir, hadis, kelim, İslam tarihi gibi alanlarda yapılan fıkıh muhtevalı tezler ve az sayıda olsa da hukuk bilim dalında hazırlanan İslam hukukuna dair tezlerdir. Burada modern anayasa hukukunda kullanılan “maddi anlamda kanun”, “şekli anlamda kanun” nitelendirmesinden ilham alarak, ‘*şekli anlamda fıkıh tezi*’ ve ‘*maddi anlamda fıkıh tezi*’ şeklinde bir kavramsallaştırmaya gidildi. Şekli anlamda fıkıh tezi derken, şeklen ve prosedürel anlamda ilahiyat fakültelerinde İslam hukuku bilim dalında hazırlanan fıkıh tezleri kastedilmektedir. Maddi anlamda fıkıh tezinden ise şeklen İslam hukuku bilim dalında hazırlanmamakla birlikte, muhteva ve ele aldığı meseleler bakımından fıkıh sahasına ilişkin olan tezler anlaşılmaktadır. Bu çalışma şekli anlamda fıkıh tezlerini evleviyetle dikkate almasının yanında, maddi anlamda fıkıh tezlerini de kapsamına alarak fıkıha dair tezlere daha geniş bir bakış sunmayı amaçlamaktadır. Bu arada ifade edelim ki makalede aralarındaki ciddi ayrımın bilincinde olarak ve fakat çokça tekrara düşme endişesi sebebiyle, fıkıh ve İslam hukuku kavramları çoğu zaman birbirleri yerine kullanılmaktadır.

Bu çalışmadaki İslam hukuku tezleri büyük ölçüde TDV İslam Araştırmaları Merkezi İlahiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı’na göre tespit edilmiştir.¹ Buradan İslam hukukuna dair tüm tezler başka bir veri ortamına aktarılmış ve daha sonra bu tezler yıllara göre kronolojik bir tasnife tabi tutulmuştur. Her bir yıla ait tezler listelenmiş, daha sonra eksik tez olması ihtimalini bertaraf etmek için Hamdi Çilingir ve M. Salih Eser tarafından hazırlanan ve fıkıh çalışmaları içinde tez formundaki araştırmalara da yer veren büyük bir emeğin ürünü *Türkiye’de İslâm Hukuku Çalışmaları Literatürü (1928-2012)* adlı eserdeki tezlerle çapraz kontrolü yapılmıştır. Bu eserde yer alıp da bizim kendi veri ortamımızda olmayan tezler bu ortama nakledilmiş ve her bir tezin altına hangi konuya ilişkin olduğu yazılarak bir nitelendirmede bulunulmuştur. Tabii olarak fıkhi konular birbirinden keskin bir biçimde ayırlamayacağı için bir tez aynı anda birden fazla başlık altına girebilir. Biz bunun bilincinde

1 <http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php> (10.11.2014).

olarak ve fakat tezdeki hâkim yönü dikkate alarak zaman zaman bir tercihte bulunmak durumunda kaldık. Özellikle tezlerin sayımı aşamasında mükerrer sayım yapmamak için buna dikkat edildi. Ancak tezlerin konularına göre sınıflandırılmasında bu araştırma metninde fıkıh tarihi başlığı altında zikri geçen bir tez, ilişkili olması durumunda pekâlâ fıkıh usûlü veya fûrû fıkıh başlığı altında da zikredilebilir. Yukarıda ifade edildiği üzere bize göre tezin hangi yönü ağır basıyorsa o başlık altında yer verilmiş olmakla birlikte istisnaen birkaç teze iki farklı başlık altında da yer verilmiştir.

Hemen belirtelim ki yukarıda zikri geçen eserdeki sistem, belirli konu başlıklarına göre tezleri yazar soyadına göre alfabetik bir şekilde sıralamak olduğu ve bir tez konu itibarıyla birden fazla başlığı ilgilendirdiği durumlarda her bir başlık altında yeniden zikredildiği için mükerrer sayım tehlikesi sebebiyle istatistiki verilerde bu eser esas alınmamış, kendi oluşturduğumuz liste tercih edilmiştir. Fakat söz konusu çalışmada tezlerin konu sistematigi son derece kullanışlı yapıldığı için ve biz de modern hukuk tasnifini esas aldığımızdan bazı farklılıklarla beraber benzer bir sistem benimsedik. Belli noktalarda bu eserden ilham alarak hareket ettik. Bunun dışında Ali Hakan Çavuşoğlu’nun internet ortamında yayımladığı, konularına göre tasnif edilmiş ve 1996 yılına kadar yapılmış fıkıh tezleri listesinden de bu çalışmada faydalanılmıştır.² Son olarak YÖK’ün Ulusal Tez Merkezi Veri Tabanı’ndan da istifade edilmiştir. Elden geldiğince dikkatli bir mekanizma işletilmesine rağmen tespit noktasında gözden kaçırılan tezler bulunabilir.

I. Fıkıh Tezlerine Kronolojik ve İstatistikî Bakış

A. Toplam Tez Sayısı ve Oranı

Öncelikle sayısal veriler bakımından fıkıh tezlerinin durumuna bakacak olursak, tespitlerimize göre Türkiye’de 2013 yılı sonuna kadar 370’i doktora, 1296’sı yüksek lisans ve 11’i doçentlik tezi olmak üzere toplam 1677 fıkıh tezi hazırlanmıştır. Fıkıh tezlerinin üç tez türü bakımından mukayesesinde, öngörülere paralel olarak doktora tezlerinin master tezlerine nispeten çok daha az sayıda olduğu görülmektedir. Bu verilere göre yüksek lisans tezleri doktora tezlerinin üç buçuk katı civarındadır. Toplam tez sayısı içinde oransal olarak tezlerin % 77.35’i yüksek lisans, % 22 ‘si doktora ve % 0.65’i doçentlik tezidir.

Tez Türü	Sayısı	Oranı
Yüksek Lisans	1296	% 77.35
Doktora	370	% 22
Doçentlik	11	% 0.65

2 <http://www.angelfire.com/hi/huseyinesen/teztasnf.html> (09.10.2014).

B. Tezlerin Yıllara Göre Dağılımı

Fıkıh tezlerinin yıllara göre dağılımına baktığımızda 1952-1980 yılları arasında tabii olarak fıkıh tezlerinin hayli sınırlı sayıda kaldığını görüyoruz. Bu dönemde fıkıh tezi olarak nitelendirebileceğimiz tez sayısı 30'dur.³ Bu tezler İstanbul Üniversitesi, Ankara Üniversitesi ve Erzurum Atatürk Üniversitesi'ne bağlı çeşitli kurumlarda yapılan fikhî muhtevalı tezlerdir. Bu tezlerin bazıları Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'nde, birkaçı İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi ile Edebiyat Fakültesi İslam Araştırması Enstitüsü'nde ve diğer kısmı Erzurum Yüksek İslam Enstitüsü'nde yapılmıştır.

1980'li yıllarda tez sayılarında nisbi bir yükseliş görülse de ciddi bir artıştan söz edebilmek için 1990'lı yılları beklemek gerekecektir. Nitekim 1980'li yıllarda kaleme alınan fıkıh tezi sayısı sadece 92'dir.⁴

90'lı yıllar ise fıkıh tezleri bakımından oldukça parlak sayılabilecek bir dönemdir. Türkiye'nin çeşitli yerlerinde yeni ilahiyat fakülteleri kurulmuş ve bu kurumlarda çok sayıda fıkıh tezi yapılmıştır. Özellikle 1995 yılından sonraki beş yılda fıkıh tezlerinde sayısal bakımdan adeta bir patlama yaşanmış ve nihayet 1990'lı yıllarda tam 483 adet tez hazırlanmıştır. Özellikle 1994 yılından sonra her yıl ortalama 60 tez kaleme alındığını söylemek mümkündür.⁵

2000'li yıllar ise İslami ilimlere ve özellikle de fıkıh tezlerine ilginin hayli arttığı bir dönemdir. 2000-2005 arasında 90'lı yıllara benzer bir sayısal durum söz konusu iken, 2006 sonrası fıkıh tezlerinde ciddi artışlar olmuş, 2007 yılında 122 ile rekor sayıda İslam hukuku tezi tamamlanmıştır. Bu veriler 2000 yılından 2009 yılı sonuna kadar 777 tez yapıldığına işaret etmektedir.⁶

2010 yılından 2013 yılı sonuna kadar ise toplam 295 fıkıh tezi kabul edilmiştir.⁷ Bu çerçevede şaşırtıcı bir nokta olarak belirtelim ki 2000'li yılların hiçbir senesinde 50 tezin altına düşmeyen ve yıllık ortalama 80 tez civarındaki fıkıh tezi sayısı, 2012 yılında 47'ye düşmüştür.

3 1980 öncesi fıkıh tezlerinin sayısal dağılımı: 1952 (2), 1957 (1), 1958 (1), 1963 (1), 1966 (1), 1967 (1), 1968 (1), 1970 (1), 1971 (3), 1975 (3), 1976 (6), 1977 (3), 1978 (2), 1979 (4).

4 1980'li yıllarda fıkıh tezlerinin dağılımı: 1980 (3), 1981 (10), 1982 (4), 1983 (7), 1984 (6), 1985 (10), 1986 (11), 1987 (14), 1988 (12), 1989 (15).

5 90'lı yıllarda fıkıh tezlerinin dağılımı: 1990 (15), 1991 (32), 1992 (37), 1993 (30), 1994 (44), 1995 (70), 1996 (65), 1997 (66), 1998 (57), 1999 (67).

6 2000'li yıllarda fıkıh tezlerinin dağılımı: 2000 (51), 2001 (72), 2002 (74), 2003 (64), 2004 (57), 2005 (65), 2006 (106), 2007 (122), 2008 (79), 2009 (87).

7 2010'lu yıllar: 2010 (95), 2011 (82), 2012 (47), 2013 (71).

C. Tezlerin Üniversitelere Göre Dağılımı

İstatistiki verilere göre en fazla fıkıh tezi yapılan kurum olarak 385 teze Marmara Üniversitesi birinci sırada yer almaktadır. Bu üniversiteyi 190 teze Selçuk Üniversitesi, 177 teze Ankara Üniversitesi, 138 teze Atatürk Üniversitesi, 128 teze Uludağ Üniversitesi takip etmektedir. 110 teze Erciyes, 89 teze Sakarya, 63 teze Ondokuz Mayıs, 51 teze Dokuz Eylül ve 45 teze İstanbul Üniversitesi kabul edilmiş fıkıh tezlerinin kurumlara göre sıralamasında ilk onda yer alan diğer üniversiteler olarak dikkat çekmektedir. Anadolu üniversitelerinde yapılan diğer İslam hukuku tezlerinin sayısal dağılımı şu şekildedir: Cumhuriyet (43), Harran (39), Yüzcüncü Yıl (38), Fırat (26), Süleyman Demirel (24), Gazi (22), İnönü (18), Dicle (18), Çukurova (16), Sütçü İmam (16), Recep Tayyip Erdoğan (Rize) (13), Çanakkale Onsekiz Mart (10), Necmettin Erbakan (9), Karadeniz Teknik Üniversitesi (7), Erzincan Üniversitesi (1), Şırnak (1).⁸

D. Tezlerin Danışmanlara Göre Dağılımı

Tezlerin danışmanlara göre dağılımına bakıldığında 56 teze en fazla fıkıh tezi yaptıran hoca olarak Prof. Dr. Fahrettin Atar birinci sırada gelmektedir. 2013 sonu itibariyle çok sayıda fıkıh tezi yönetmiş olan ve sıralamada ilk onda yer alan diğer öğretim üyeleri ise Prof. Dr. İbrahim Çalışkan (49), Prof. Dr. Mehmet Erkal (41), Prof. Dr. İbrahim Kâfi Dönmez (41), Prof. Dr. Orhan Çeker (39), Prof. Dr. Şamil Dağcı (37), Prof. Dr. Hamdi Döndüren (35), Prof. Dr. Celal Yeniçeri (32) ve Prof. Dr. Vecdi Akyüz’dür (30).⁹

E. Tezlerin Araştırmacılara Göre Dağılımı

Sayısal bakımdan fıkıh tezlerinin en çok kadın araştırmacılar mı yoksa erkek araştırmacılar tarafından mı kaleme alındığı hakkında da bir tespit bulunmak gerekirse, bu soruyu tezlerin büyük çoğunluğunun erkek araştı-

8 Yeni kurulan ilahiyat fakültelerinde devam etmekte olan tezler bulunmaktadır, fakat daha önce de ifade edildiği üzere bu çalışmada devam eden tezler dikkate alınmamıştır.

9 Tez sayılarında cüzi sapmalar görülebilir. Fakat bu tür küçük sapmalar, genel fotoğrafta esaslı değişikliklere yol açmayacaktır. Yönetilen tez sayılarına 2014 yılında tamamlanan tezler dâhil edilmemiştir, çalışmamız 2014 yılına ait tezlerin henüz kayıtlara geçmemiş olabileceği düşüncesiyle 2014 yılını kapsamamaktadır. Yukarıdaki metinde yönetilen tez sayısı bakımından ilk onda yer alan öğretim üyelerine yer verildi. Ancak fıkıh tezleri literatürü bakımından unutulmaz katkıları bulunan pek çok öğretim üyesi vardır. Hacı Yunus Apaydın (27), Ahmet Yaman (26), Salih Tuğ (25), Zahid Aksu (25), Saffet Köse (24), Mehmet Erdoğan (24), Mustafa Uzunpostalcı (23), Hüseyin Tekin Gökmenoğlu (23), Yunus Vehbi Yavuz (22), Nasi Aslan (22), Abdülaziz Bayındır (22), Hayreddin Karaman (21), Ali Bardakoğlu (21), Mustafa Bakır (21), Abdullah Özcan (21), Beşir Gözübenli (20), Ali Bakkal (19), İ. Hakkı Aydın (19), Selahattin Kıyıcı (17), Faruk Beşer (17) ve Celal Erbay (15) bu kapsamda yönetilen tez sayısı bakımından dikkate değer katkıları olan bazı hocalardır. Çeşitli sınırlılıklar sebebiyle burada zikredemediğimiz daha pek çok hocanın fıkıh tezlerine yönelik değerli emek ve katkıları bulunmaktadır.

macılar tarafından hazırlandığı şeklinde cevaplamak mümkündür. Şöyle ki, 1677 fıkıh tezinin 1386'sı erkek, 291'i ise kadın araştırmacılar tarafından hazırlanmıştır. Başlangıçtan 2000 yılına kadar kadın araştırmacıların fıkıh sahasındaki etkilerinin hayli cılız kaldığını, bu tarihe kadar sadece 36 tezin kadın akademisyenler tarafından ilim dünyasına kazandırıldığını görmekteyiz. Fakat hemen belirtelim ki 2000 yılından sonra bayan araştırmacıların etkinliği artmış ve 2013 sonu itibarıyla bu sayı yaklaşık 7 kat artarak toplamda 291'e ulaşmıştır. Sonuç olarak bu veriler ışığında toplam fıkıh tezlerinin yaklaşık % 83'ünün erkekler, % 17'sinin ise kadınlar tarafından yazıldığını belirtmemiz mümkündür.

Burada yeri gelmişken bayan araştırmacıların en fazla ilgi duydukları konulara da kısaca değinmek gerekir. Bu araştırmacıların ahvâl-i şahsiyyeye dair konulara, özellikle aile hukuku meselelerine ilgilerinin yoğun olduğu tespitini yapabiliriz. Kadın fıkıhçıların dikkate değer bir kısmının aile hukuku, şahıs hukuku ve özellikle kadınların hukuki ve sosyal statülerine ilişkin tezleri çalıştıklarını görmekteyiz. Bu araştırmacılar tarafından yapılan toplam 291 tez içinde 99 tez doğrudan aile hukuku, şahıs hukuku, kadınlara ilişkin bahisleri ve kadın hakları söylemlerini konu almaktadır. Bu temel ilgi içinde de konu yelpazesi oldukça çeşitlidir. Evlenme ehliyeti,¹⁰ kadının şahitliği,¹¹ fena muamele ve geçimsizlik,¹² iddet,¹³ çocuğun bakımı (hıdâne),¹⁴ annenin velayeti,¹⁵ muhâlea,¹⁶ kadının ailedeki yeri,¹⁷ kadınların nafakası,¹⁸

10 Nebahat Karasu, "İslam Hukukunda Evlenme Ehliyeti", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1992.

11 Kadriye Avcı, "İslam Aile Hukukunda Kadının Şahitliği", Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 1993.

12 Safiye Özdemir, "İslam Aile Hukukunda Eşler Arası İlişki ve Geçimsizlik", Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 1994.

13 Fadime Ulaş Geçici, "İslam Aile Hukukunda İddet", Yüksek Lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 1999.

14 Selma Eşkan, "İslam Aile Hukukunda Çocuğun Bakımı ve Eğitimi", Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 1999; Gülsüm Engin, "İslam Hukuku Açısından Çocuğun Bakımı ve Yetiştirilmesinde Kadının Hak ve Sorumlulukları", Yüksek Lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, 2007.

15 Esra Rahat, "İslam Hukukunda Annenin Velayeti", Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2005.

16 Sümeyra Erol Avcı, "İslam Hukukunda Muhâlaa", Yüksek Lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2006.

17 Aişegül Sümbüllü, "Peygamberimiz Zamanında Bir Ailenin Kuruluşu ve Kadının Ailedeki Yeri", Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 1994. Bu tez, hadis bilim dalında yapılmış olmakla birlikte fiki bir muhtevaya sahip olduğu için maddi anlamda fıkıh tezi kabul edilmiş ve bu araştırmada kendisine yer bulmuştur.

18 Şadiye Görgülü, "İslam Hukukunda Karı Nafakası", Yüksek Lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 1998.

kadınların siyasal hakları,¹⁹ kadının sosyal statüsü,²⁰ kadınların köleliği,²¹ kadın hakları²² gibi konular bu yelpazeden bazı seçmelerdir. Konular bunlarla sınırlı olmayıp burada örnek kabilinden bazı seçimler yapılmıştır. Kadın araştırmacıların ikinci olarak özel ilgi duydukları çalışma türü içinde fıkıh tarihi kapsamında değerlendirilebilecek olan eser tahlili, şer’iyye sicili ve şahıs incelemesi örnekleri dikkat çekmektedir. 55 adet tez bu kapsamda kaleme alınmıştır. Kadın araştırmacıların fıkıh usûlü kapsamındaki alt konulara ilgileri de dikkat çekicidir. Zira kadın akademisyenler fıkıh usûlüne dair konularda 44 tez²³ kaleme almışlardır ki bu sayı kadın araştırmacıların yaptığı toplam tezler içinde azımsanmayacak düzeydedir. Dikkat çekici bir diğer nokta ise bayan araştırmacıların borçlar hukuku ve ticaret hukukuna dair meselelere fazla ilgi duymamalarıdır. Nitekim bu konulara dair tezler oldukça sınırlı sayıda kalmıştır.²⁴ Geriye kalan tezler fikhin çeşitli konularında yazılmış olup burada kadınlar bakımından hususiyet arz eden bir nokta bulunmamaktadır.

Türkiye’de hazırlanan fıkıh tezlerinin yazarları arasında uluslararası araştırmacılar da bulunmaktadır. Aralarında Ürdün, Afganistan, Azerbaycan, Kazakistan, Kırm, Türkistan ve Arnavutluk gibi ülkelerin bulunduğu çeşitli ülkelerden gelen elli altı yabancı araştırmacı Türkiye’de fıkıh tezi hazırlamış olup, bu araştırmacıların bir kısmı hem yüksek lisans hem doktora tezini Türkiye’de kaleme almıştır. Uluslararası araştırmacıların bir kısmı geldikleri ülkedeki fıkıh problemlerini tez konusu yapmış²⁵, önemli bir bölümü de eser ve tahkik çalışması

19 Sultan Aksakal, “İslam Hukukunda Kadınların Siyasal Hakları”, Yüksek Lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2003.

20 Esra Uz, “Hz. Muhammed Döneminde Kadının Sosyal Statüsü”, Yüksek Lisans tezi, Fırat Üniversitesi, 2003. Bu tez İslam tarihi bilim dalında hazırlanmakla birlikte fıkıh tezi olarak (maddi anlamda fıkıh tezi) da değerlendirilebilir.

21 Vahide Aktoprak, “İslam Hukukunda Kadınların Köleliği ve Hakları”, Yüksek Lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2007.

22 Esra Şimşek, “İslam Aile Hukukunda Kadının Hak Arama Hürriyeti”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2009.

23 Mesela bkz. Necmiye Sevgilice, “İctihatta Hata-İsabet Problemi”, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2006; Emine Yazıcıoğlu, “Klasikleşme Sürecinde Hanefî Fıkıh Usûlünde Akıl-Vahiy İlişkisi (Cessâs ve Debûsî Örneği)”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008.

24 Tespitlerimize göre kadın araştırmacılar tarafından çalışılan ve doğrudan borçlar hukuku ve ticaret hukuku konuları kapsamında değerlendirilebilecek çalışma on tezi geçmemektedir.

25 Mesela bkz. Ayder İsmailov, “Kırım Türkleri Arasında Ortaya Çıkan İslam Hukuku Sorunları ve Çözüm Arayışları”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2004; Settara Melikov, “Azerbaycan’da Mevcut Aile Yapısına Etkin Fikhi Kabullenişlerin İslam Hukukunun Ana Kaynakları Açısından Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2005; Mehtar Khan Khvajmir, “İslam Hukuku ile Mukayeseli Olarak Günümüz Afganistanı’nda Kadınların Maruz Kaldığı Bazı Uygulamalar”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010; Gaymbeek Tabashev, “İslam’ın Kazak Örf ve Âdetine Etkisi”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.

hazırlamıştır.²⁶ Bu araştırmacıların tezleri arasında karşılaştırmalı hukuk çalışması sunan örnekler de dikkat çekmektedir.²⁷

F. İlk Fıkıh Tezleri

Tespitlerimize göre fıkıha dair ilk tez, 1952 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde Bülent Köprülü tarafından hazırlanan "Yeni ve Eski Hukumuzda Vakfın Mahiyeti ve Kendilerinde Tedavül Kabiliyeti Bulunan Mukataalı ve İcâretelynlı Vakıfların Arz Ettiği Hususiyetler" başlıklı doktora tezidir. Vakıf müessesesinin mahiyetini İslam hukuku ve Türk hukuku çerçevesinde ortaya koymaya çalışan bu tez, kendisinden sonra yapılacak olan ve İslam hukuku ile Türk hukukundaki çeşitli kurumları mukayeseli olarak inceleme teşebbüsünde bulunan pek çok tezin öncüsü olmuştur.²⁸ İlk doçentlik tezi ise yine 1952 yılında İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nde A. Selçuk Özçelik tarafından hazırlanan "İslam Amme Hukukunun Nazarî Esasları" başlıklı tezdır. İlahiyat fakültesinde yapılan ilk fıkıh doktora tezi ise 1957 senesinde Ankara Üniversitesi'nde M. Esad Kılıçer tarafından "İslam Fıkıhında Rey Taraftarları"²⁹ başlığıyla hazırlanmıştır. Yusuf Ziya Kavakçı'nın tezi de fıkıh çevrelerinde ilk fıkıh tezi olarak anılmaktadır.³⁰ İlk yüksek lisans tezi ise 1979 yılında Hasan Güleç tarafından Atatürk Üniversitesi'nde hazırlanan "Arap Dili Hususiyetlerinin Fıkıh İhtilaflarındaki Rolü" isimli tezidir.

2004; Kyzlaskhan Mailan, "Günümüz Kazakistan'ında Aile İlişkilerindeki Bazı Örfi Uygulamaların Fikhî Açıldan İncelenmesi", Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011.

26 Mesela bkz. Alimujiang Atawula, "Kutbuttin İzniki'nin Mukaddime Adlı Eserinin Tahkik ve Tahlili", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2007; Smain Khaldi, "Ebû Zekeriyâ Yahya b. Ömer el-Endelüsî ve Ahkâmü's-Sûk Adlı Eseri (Edisyon Kritik)", Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2007; Anar Gurbanov, "Erdebilî ve el-Envar li-Ameli'l-Ebrar Adlı Eseri", Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2004.

27 Mesela bkz. İbrahim Alhalalshah, "Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nun Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi ile Mukayesesi", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2009; Murat Osmanov, "Sovyetler Birliği Dönemi ile İslam Hukuku Mülkiyet Anlayışlarının Mukayesesi ve Günümüz Azerbaycan'ındaki Gelişmeler", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2009; Eldar Hasanov, "İslam Hukuku ile Karşılaştırmalı Olarak Yahudi Hukukunda Zina ve Benzeri Cinsel Suçlar", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2007; Hamidullah Qeyam, "Hanefi ve Caferi Mezhepleriyle Mukayeseli Olarak Afgan Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi", Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009; Emirjon Vathaj, "Arnavutluk ve İslam Miras Hukukunun Mevzuatları Arasındaki Benzerlik ve Farklılıkların Hukukî Tahlili", Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2011.

28 Bu tür tezler, araştırmannın ikinci bölümünde "Mukayeseli Hukuk İncelemeleri" başlığı altında zikredilecektir.

29 Çalışma, aynı başlıkla 1961 (Ankara: Selçuk Yayınları) ve 1975 yıllarında (Ankara: DİB Yayınları) kitap olarak basılmıştır.

30 Yusuf Ziya Kavakçı, "XI. ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Maverâ al-Nehir'de İslam Hukuku Üzerindeki Çalışmalar", Doktora tezi, İstanbul, 1967.

II. Fıkıh Tezlerinin Konularına Göre Tasnifi

Bahr-i bîpayan misali olan fıkıh ilminin ilgi sahası oldukça geniştir. Bu geniş kapsam içinde telif edilen fıkıh tezlerinin de sayıca fazla olması, tezleri konularına göre belirli açılardan tasnif etmeyi gerektirmiştir. Bu çerçevede öncelikle fıkıh tezlerinin kapsamı fıkıh usûlü, fûrû fıkıh, fıkıh tarihi ve mukayeseli hukuk incelemeleri olarak başlıca dört temel alan olarak belirlendi. Fıkıh usûlü tezleri başlığına, gaye-makâsîd literatürü (hukuk felsefesi) ve kavâid literatürü (küllî kaideler) de dâhil edildi. Fûrû fıkıh başlığında ise, fıkıh kitaplarındaki üçlü (ibâdât-muamelât-ukûbât) veya dörtlü ayırım (ibâdât, muamelât, münâkehât-müfârekât, ukûbât) yerine, tez başlıklarının seçimindeki genel tercih istikametinde ve daha detaylı bir perspektif sunduğu için kamu hukuku-özel hukuk ayırımı esas alınıp, çağdaş Türk hukuk sistematığı benimsenerek fıkıh tezleri sınıflandırıldı. Tabii olarak böyle bir tasnifte dışarıda kalan ibadetler, helal-haramlar, güncel fikhî meseleler ve İslam iktisadı gibi fikhın temel konuları ‘fikhın diğer konuları’ başlığı altında ifade edildi. Fıkıh tarihi tezleri ise teşekkül dönemi-Memlûkler dönemi arası (ilk dokuz asır), Osmanlı klasik dönemi, kanunlaştırma çalışmaları, modern fıkıh düşüncesi, şer’iye sicili incelemeleri, şahıs-eser incelemeleri olarak sınıflandırıldı. Son olarak mukayeseli hukuk incelemeleri temel başlığı altında, İslam hukuku ile diğer hukuk sistemlerindeki bir konuyu karşılaştırmalı olarak ele alan tezler zikredildi. Bu başlık altında mezhepler arası mukayeseli tezlere ayrıca işaret edilmedi. Bu tür tezler ayrıştırılmadan, ilgili oldukları konuya ilişkin başlık altında sunuldu. Bu çerçevede bazı başlıklarda sayıca az olmaları sebebiyle tüm tezler zikredilirken, bazı alanlarda tezlerden bir takım seçmeler yapıldı. Borçlar hukuku, aile hukuku, şahıs-eser tanıtımı (değerlendirmesi) gibi çok sayıda çalışmanın bulunduğu alanlarda ise tezlerin tümünü sıralamak makalenin sınırlarını aşacağı için tezlerin nicelik itibarıyla durumuna işaret etmekle yetinildi.

A. Fıkıh Usûlü

1. Genel Fıkıh Usûlü

Fikhın temel kaynaklarını (edille-i şer’iyye), kaynaklardan hüküm çıkarma metodlarını, şer’î delillerden çıkarılan hükümleri, ictihad ve taklid gibi temel konuları ele alan fıkıh usûlü çok geniş bir kapsama sahiptir. Küllî kaideler ve makâsîd-ı şeria ile ilgili konular da usûlü fıkıh kapsamında olup söz konusu tezler ayrı bir başlık altında dikkate alınacaktır. Usûl-i fıkha dair ilk tez edille-i şer’iyyeye ilişkindir ve “İslam Hukukunun Kaynaklarından Kıyas, İstihsân ve İstıslah” başlığıyla Abdülkadir Şener tarafından doktora düzeyinde çalışılmıştır.³¹ Kaynak kavramını merkeze alan ve şer’î delillerin mahiyetleri bakımından kay-

31 1971 yılında hazırlanan tez, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları’ndan 1974 ve 1981 yıllarında basılmıştır.

nak ve metod ayrımı hakkında İslam hukukçularının ihtilaflarını dakik bir incelemeyle sunan erken çalışmalardan biri İbrahim Kâfi Dönmez tarafından kaleme alınan “İslam Hukukunda Kaynak Kavramı ve VIII. Asır İslam Hukukçularının Kaynak Kavramı Üzerindeki Metodolojik Ayrılıkları” isimli doktora tezidir.³² Sonraki çalışmalar Sünnetin delil oluşu, Kur’an-Sünnet ilişkisi, çeşitli mezheplerin hadis anlayışları, sünnetin kapsamı ve türleri, icmanın hücciyeti, istihsân, maslahat-ı mürsele, sahâbî kavli, istishâb, sedd-i zerâi, örf ve âdet ve şer’u men kablenâ gibi edille-i şer’iyeden her bir delili müstakil olarak inceleyen çalışmalar şeklinde kaleme alınmıştır.³³ Bazı çalışmalar ise yakın ilişkisi bulunan hüküm çıkarma metodlarını aynı çalışmada mukayeseli olarak ele almaktadır.³⁴ Ayrıca şer’î delillerin tümünü belirli bir eser çerçevesinde ele alan çalışmalar da mevcuttur.³⁵

İslam hukuk metodolojisine dair kitaplarda kendisine geniş bir yer bulan delillerden biri olan kıyas hakkında çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalardan bazıları kıyası ilişkili olduğu diğer delillerle birlikte ele almakta,³⁶ kimileri ise kıyası müstakil olarak incelemek,³⁷ bazı tezler ise bir mezhep imamının veya bir fıkıh usûlü âliminin kıyasa bakışını³⁸ yansıtmayı hedeflemektedir. Bu kapsamda Şâfiî’nin kıyasa yaklaşımını ele alan ve konuyu fûrû fıkihtan örneklerle de

-
- 32 İbrahim Kâfi Dönmez, “İslam Hukukunda Kaynak Kavramı ve VIII. Asır İslam Hukukçularının Kaynak Kavramı Üzerindeki Metodolojik Ayrılıkları”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1981. Fıkıh usûlüne dair sonraki dönem tezlere öncülük eden, özellikle de şer’î delillere ilişkin sonraki araştırmalara önemli katkıları olan bu çalışmanın yayımlanmasını arzu eden büyük bir araştırmacı kitlesi bulunmaktadır.
- 33 Örnek olarak bkz. İsmail Hakkı Ünal, “İmam Ebu Hanife’nin Hadis Anlayışı ve Hanefi Mezhebi’nin Hadis Metodu”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1989; Ekrem Keleş, “İslam Hukukunun Kaynağı Olarak İcma”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1994; Muharrem Önder, “Hanefi Mezhebinde İstihsân Anlayışı ve Uygulaması”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi; Ali Pekcan, “Dört Mezhep İmamına Göre İcmanın Delil Oluşu”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 1991; İzzet Sargın, “Hanefi ve Malikilere Göre Mesâlih-i Mürsele ve İstislah”, Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 1992; Halil Efe, “Hanbelî Fıkıh Usûlü Eserlerinde İstislah Delili”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2009; Ramazan Kara, “İslam Hukukunda Hüküm Kaynaklarından Öncekilerin Şeriatları”, Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 1996.
- 34 Mustafa Yamuk, “İslam Hukuk Usûlünde İstihsân ve Maslahat-ı Mürsele İlişkisi”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.
- 35 Abdullah Durmuş, “Takvîmu’l-Edille Adlı Eseri Çerçevesinde Debûsî’de Naslar Dışındaki Şer’î Deliller”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2000; Ahmet Temel, “İmâm Muhammed’in el-Hücce Adlı Eseri Ekseninde Şer’î Deliller”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.
- 36 Abdülkadir Şener, “İslam Hukukunun Kaynaklarından Kıyas, İstihsan ve İstislah”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1971.
- 37 Canan Cehri Akyol, “Hanefî Fıkıhında Kıyas (Mahiyeti, Hukuki Dayanağı ve Hüccet Oluşu)”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2010.
- 38 Temel Kacı, “Hanefî Usûlcülerinden Kadî Ebû Zeyd ed-Debûsî’nin Kıyas Nazariyesi (Takvîmu’l-Edille Adlı Eseri Çerçevesinde)”, Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2007.

destekleyen kıymetli bir çalışma yapılmıştır.³⁹ Hanefî fıkıhî özelinde muteber bir fıkıh eseri çerçevesinde kıyas delilinin fūrû fıkıh kitaplarında nasıl uygulandığına ilişkin bir yüksek lisans tezi de kaleme alınmıştır.⁴⁰ Kıyasa ilişkin tezler içinde, bu bahsin en çetrefil meselelerinden biri olan illet tartışmalarını ele alan araştırmaların önemli bir yeri bulunmaktadır. Bu çerçevede illet kavramını Hanefî usûlünün en erken çalışmalarından biri olan Cessâs’ın usûl eseri üzerinden inceleyen bir yüksek lisans tezi⁴¹ ile illet tartışmalarını hicrî beşinci asrın tüm usûl eserlerini tarayarak inceleyen bir doktora tezi⁴² kaleme alınmıştır. Fıkıh usûlü eserlerinde “mesâliku’l-ille” başlığı altında gündeme gelen illet tespit metodlarına ilişkin bir doktora tezi⁴³ ve bir yüksek lisans tezi⁴⁴ bulunmaktadır. Bir başka zikre değer tez, fıkıh usûlündeki ta’lil konusunu felsefi/kelâmî esasları ağırlıklı olmak üzere ele almıştır.⁴⁵ Kıyas çeşitlerinden biri olan şebeh kıyasının hüküm çıkarmada sahih bir yöntem olup olmadığı hakkındaki tartışmalara ışık tutan bir yüksek lisans tezi de yapılmıştır.⁴⁶ İletle bahislerinde kritik bir öneme sahip olan ‘münasebe’ kavramını bir tez çerçevesinde inceleyen bir çalışma da bulunmaktadır.⁴⁷ Kıyasın delil değerini inceleyen ve kıyasa karşı menfi tutum içinde olan mezhep veya âlimlerin yaklaşımlarını ortaya koymaya çalışan tezlere de rastlamaktayız. Bu çerçevede İbn Hazm’ın kıyasa ilişkin görüşlerine dair iki tez yapılmıştır.⁴⁸ Benzer şekilde fıkıh tarihinde mutlak müctehidlik iddiasıyla dikkat çeken Yemenli âlim Şevkânî’nin İbn Hazm’ın görüşleriyle paralellik arz eden kıyasla ilgili görüşlerini ele alan bir tez yapılmıştır.⁴⁹

39 Soner Duman, “Şâfiî’nin Kıyas Anlayışı”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.

40 Ahmet Selman Baktı, “Hanefîlerde Kıyas Uygulamaları (Merginânî’nin el-Hidâye Adlı Eseri Çerçevesinde)”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.

41 Soner Duman, “Cessâs’ın *el-Fusûl fi’l-usûl* Adlı Eserinde İlet Kavramı”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2000.

42 Tuncay Başoğlu, “Hicri Beşinci Asır Fıkıh Usûlü Eserlerinde İlet Tartışmaları”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.

43 Abdurrahman Candan, “İslam Hukukunda İlet Tespit Yöntemleri (Ta’lil)”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2005.

44 Abdülkadir Selvi, “İslam Hukuk Metodolojisinde İlet Kavramı ve Bilinme Yolları”, Yüksek Lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 2006.

45 İbrahim Özdemir, “Usûl-i Fıkıhta Ta’lil Tartışmaları (h. 4.-8. asırlar)”, Doktora tezi, Dicle Üniversitesi, 2013.

46 Ömer Hakan Kısıkkaya, “İslam Hukuk Usûlünde Kıyas-ı Şebeh ve Bir Hüküm Çıkarma Yöntemi Olarak Değeri”, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2010.

47 Kâşif Hamdi Okur, “İslam Hukuk Metodolojisinde Münasebet Kavramı”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 1997.

48 Mehmet Dirikli, “İslam Hukuk Metodolojisi Açısından Kıyas ve İbn Hazm’ın Kıyasa Bakışı”, Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1999; Şirin Gül, “İbn Hazm’ın Kıyas’ı Reddi”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2001.

49 Sevinç Bildik, “Şevkânî’nin Şer’î Kıyas ile İlgili Görüşleri”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.

Şer'î delillerden elde edilen hükümlerle ilgili tezler teklif, teklifi hüküm tasnifi, haram, mekruh, farz ve vâcib, azimet-ruhsat ve cevaz kavramlarını incelemeye tabi tutmuştur.⁵⁰ Delillerin gerektirdiği hükümlerin birbirleriyle çatışması durumunu ele alan tezler de kaleme alınmıştır. Naslar arası veya genel olarak delillerin teâruz ve müçtehidin bu durumda tercih bakımından hangi kuralları işletmesi gerektiğine dair tezler de yapılmıştır.⁵¹ Naslar arası tearuzu gidermede Hanefîlerin tercih yöntemi de bir doktora tezine konu olmuştur.⁵²

Kaynaklardan hüküm çıkarma metodlarını ele alan tezlere gelince; lafızların taksimi, açıklık-kapalılık bakımından lafızlar, beyan, emir, nehiy, nesih, nâsih-mensuh, nas üzerine ziyâde, âmm lafız, tahsis, umumun kıyasla tahsisi, delâletü'l-mefhûm türleri ve özel olarak mefhümü'l-muhâlefenin delâleti temalı tezler yapılmıştır.⁵³

50 Bu çerçevedeki bazı tezler için bkz. Uğur Bekir Dilek, "İslam Hukuk Metodolojisinde Teklifi Hüküm Terimleri, Doğuşu, Gelişmesi, Terimleşmesi", Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010; Abdurrahim Kozalı, "İslam Hukuk Usûlü Eserlerinde Yüklümlülük (Teklif)", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1998; Ayhan Ak, "İbn Rüşd'e Kadar İslam Hukukunda Farz ve Vâcib Kavramlarının Gelişimi", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2007; Seyit Mehmet Uğur, "Fıkıh Usûlünde Haram Kavramı", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2009; Selma Çakmak, "Hanefî Mezhebinde Mekruh Kavramı, Gelişimi ve Tenzihî-Tahrîmi Mekruh Ayrımı", Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2010; Muammer Vural, "İslam Hukukunda Azimet ve Ruhsat", Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 1997; Bünyamin Koruyucu, "Beşinci Asır Hanefî Hukukçularının Ruhsat Teorisi", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.

51 Orhan Canpolat, "İslam Hukukunda Nasslar Arası Taaruz", Yüksek Lisans tezi, Harran Üniversitesi, 1998; Mehmet Selim Aslan, "İslam Hukuk Metodolojisinde Delillerin Tearuzu ve Tercih Kaideleri", Yüksek Lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2006.

52 Zeki Koçak, "İslam Hukuk Metodolojisinde Teâruz Gidermede Tercih Yöntemi (Hanefî Uygulaması)", Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2004.

53 Bu çerçevede yapılan bazı doktora tezleri için bkz. Ferhat Koca, "İslam Hukuk Metodolojisinde Tahsis", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1993; Ali İhsan Pala, "İslam Hukuk Metodolojisinde Emir ve Nehyin Yorumu", Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2003; Taha Nas, "Fıkıh Usûlünde Mefhûmun Delâleti ile İlgili Kavramların Gelişimi", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.

Aynı konularla ilgili yüksek lisans tezlerine örnek olarak bkz. Recep Cici, "Serahsî, Gazzalî ve İbnü'l-Hümâm'a Göre Emir-Nehiy Tahlili", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1985; Remzi Kaya, "Kur'an-ı Kerim'de Nâsih Mensuh Âyetlerin Tesbiti", Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 1986; Hüseyin Koç, "Âmidî ve Serahsî'ye Göre Emir", Yüksek Lisans tezi, Cumhuriyet Üniversitesi, 1995; Muharrem Önder, "İslam Hukuk Metodolojisinde Mefhûm-i Muhâlefet Kavramı", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1996; Ali Serenli, "İslam Hukuk Usûlünde Emir", Yüksek Lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2000; Veysel Dudu, "İslam Hukuk Metodolojisi Açısından Kuran'da Nesih Meselesi", Yüksek Lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2000; A. Cüneyt Köksal, "Hanefî Usûlcülerinin Elfâz Taksimindeki Metotları", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2001; Osman Öksüz, "Klasik Hanefî Fıkıh Usûlünde Nesih Anlayışı", Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2004; Tahir Sönmez, "İslam Hukuk Metodolojisinde Nas Üzerine Ziyade", Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2006; Yusuf İbrahim Yücel, "İslam Hukuk Usûlünde Nehiy", Yüksek Lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2007; Tuba Erkoç, "Ebû İshak eş-Şîrâzî'nin Emir ve Nehiy Hakkındaki Görüşleri", Yüksek

Fıkıh usûlünün ana konularından biri olan icthad ve taklitle ilgili olarak pek çok tez kaleme alınmıştır. Bu konuda ilk kapsamlı çalışma Hayrettin Karaman’ın kaleminden “İslam Hukukunda İctihad”⁵⁴ başlığıyla ilim dünyasına kazandırılmıştır. Bir sonraki çalışma ise Yunus Vehbi Yavuz tarafından yapılan “*el-Mebsû’* a Göre Tatbikatta Hanefî Müctehidlerinin İctihad Usûlü”⁵⁵ isimli doktora tezidir. Hanefî usûlcülerinin ortaya koyduğu icthad teorisini tüketici bir tarzda ele alan derinlikli bir doktora tezi Bilal Esen tarafından “Hanefî Usûl Eserlerinde İctihad Teorisi”⁵⁶ başlığıyla literatüre kazandırılmıştır. Sahâbiler arasında özellikle Hz. Âişe’nin icthadında takip ettiği usûlü ele alan tezler yapılmıştır.⁵⁷ Ayrıca belirli bir âlimin icthad anlayışını takdim etmeyi amaçlayan tezler de kaleme alınmıştır.⁵⁸ İctihad kapısının kapanmış olup olmadığıyla ilgili tartışmaları inceleyen bir doktora tezi hazırlanmıştır.⁵⁹ Fıkıh usûlü kitaplarında hararetli tartışmaların yer aldığı önemli konulardan olan icthadın bölünüp bölünemeyeceği konusuna dair bir tez de kaleme alınmıştır.⁶⁰ İctihatta hata-ısabet problemini ele alan iki yüksek lisans tezi ve bir doktora tezi yapılmıştır.⁶¹ Taklid olgusunu müstakil olarak veya taklid düşüncesini ve etkilerini teşekkül dönemiyle sınırlı olarak ele alan tezleri de bu çerçevede anmak gerekir.⁶²

Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011; Murat Sarıtaş, “Irak ve Semerkant Hanefî Meşâyihinin Lafızların Delaletiyle İlgili Yaklaşımlarının Mukayesesi”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.

- 54 Hayrettin Karaman, “İslam Hukukunda İctihad”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1971.
- 55 Yunus Vehbi Yavuz, “*el-Mebsû’* a Göre Tatbikatta Hanefî Müctehidlerinin İctihad Usûlü”, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 1983.
- 56 Bilal Esen, “Hanefî Usûl Eserlerinde İctihad Teorisi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- 57 Kadir Kınar, “Hz. Âişe’nin İctihad Metodu ve Kaynakları”, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 1996; Mediha Aynacı, “Hz. Âişe’nin İctihadında Takip Ettiği Usûl”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.
- 58 Bu kapsamda örnek olarak şunlar zikredilebilir: Mübariz Camalov, “Cüveynî’nin İctihad Anlayışı”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2001; Özgür Kavak, “Şah Veliyyullah Dihlevî’nin İctihad Anlayışı”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2002; Hasan Arslan, “İslam Hukukçusu Şevkânî ve İctihadla İlgili Görüşleri”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2003; Memiş Tekin, “İbn Teymiyye’de İctihad Özellikleri”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.
- 59 Mehmet Canbulat, “İslam Hukukunda İctihad Kapısının Kapanmışlığı Meselesi”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2001.
- 60 Hasan Kaytaç, “İctihad Tartışmaları Çerçevesinde İctihadın Tecezzisi Sorunu”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2005.
- 61 Necmiye Sevgilice, “İctihatta Hata-İsabet Problemi, Erciyes Üniversitesi”, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2006; Mustafa Çil, “İctihadda Hata-İsabet Tartışması (Cessâs’ın *el-Fusûl fi’l-usûl* Adlı Eseri Ekseninde)”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2010; Merter Rahmi Telkenaroğlu, “Fıkıh Usûlünde Muhattie ve Musavvibe (İctihadi Çözümlemelerde Doğrunun Tek Olup Olmadığı Tartışması)”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009.
- 62 İhsan Şenocak, “İslam Hukukunda Taklit”, Yüksek Lisans tezi, On dokuz Mayıs Üniversitesi, 2003; Yusuf Dokur, “Başlangıcından IV/X. Asra Kadar İslam Hukuk Tarihinde Taklit Düşüncesi ve Etkileri”, Yüksek Lisans tezi, Gazi (Hitit) Üniversitesi, 2006.

Yukarıda fıkıh usûlünün belli başlı konuları üzerinden yapılan tezler zikredilmiştir. Fıkıh usûlü ilmine genel bir bakış sunan, bu ilmin tarihî seyrinin izini süren, bir başka ifadeyle usûl-i fıkıh ilminin mahiyetini, oluşumunu, gelişimini inceleyen daha genel ve daha kapsamlı bir perspektif sunan tezler de fıkıh usûlü tezleri kategorisinde kendilerine önemli bir yer bulmaktadır. Bu çerçevede Menderes Gürkan ve A. Cüneyt Köksal'ın doktora tezleri önemli çalışmalar arasındadır.⁶³ Köksal'ın tezinde, fıkıh çevrelerine özgü bu ilmin mahiyeti ve gayesi tespit edildikten sonra, fıkıh usûlü ilmi ile Batı menşeli hukuk sistemlerindeki hukuk bilimi, hukuk teorisi, hukuk felsefesi, hukuk dogmatığı ve hukuk metodolojisi gibi teorik hukuk disiplinlerinin mahiyet ve fonksiyonları bakımından mukayese edilmesi araştırmanın değerini daha da artırmıştır. Zira belirli bir konunun, olgunun veya bir kurumun farklı hukuk sistemleriyle karşılaştırmalı olarak ele alınmasının ilgili konunun anlaşılmasına daha fazla katkı sunduğu açıktır. Adem Yiğın'ın yüksek lisans ve doktora tezleri de bu kategorinin dikkat çeken tezlerindedir.⁶⁴ Osman Güman'ın fıkıh usûlü ilminin nahiv ilmiyle olan bağlantısını sunan doktora tezi, alana önemli katkıda bulunan kıymetli tezlerden biridir.⁶⁵

Ayrıca bu derece kapsamlı olmamakla birlikte belli bir usûl âliminin fıkıh usûlünde nerede durduğunu veya belli bir mezhebin fıkıh usûlü algısını dikkatlere sunmayı amaçlayan tezler de bu tasnif içinde zikredilmelidir. Bu çerçevede Gazzâlî, Taftazânî, Karâfî, İbn Rüşd, Molla Fenârî, Hâdimî gibi âlimlerin veya çeşitli mezheplerin usûl görüşlerini inceleyen tezler yapılmıştır.⁶⁶

63 Menderes Gürkan, "İslam Hukuk Metodolojisinin Oluşumu ve Şâfiî'nin Yeri", Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 1997; A. Cüneyt Köksal, "Usûlü'l-Fıkıhın Mahiyeti ve Gâyesi", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2007 (bu tezin matbu hali için bkz. *Fıkıh Usûlü'nün Mahiyeti ve Gayesi*, İstanbul: İSAM Yayınları, 2008).

64 Adem Yiğın, "Fukahâ Metoduna Göre Yazılan Fıkıh Usûlü Eserlerinin Temel Özellikleri", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2004; a.mlf., "Klasik Fıkıh Usûlünde Bilgi Anlayışı", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.

65 Osman Güman, "Nahiv-Fıkıh Usûlü İlişkisi", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2006. Osman Güman'ın doktora tezi her ne kadar Arap Dili ve Belagatı Bilim Dalı'nda savunulmuş bir tez olsa da, içerik itibarıyla, yani bizim kavramsallaştırmamız çerçevesinde maddi anlamda bir fıkıh tezi olduğundan yukarıda zikredilmiştir.

66 Örnek olarak şu tezler zikredilebilir: Hakkı Aydın, "İbni Hümmam ve Tahririndeki Metodu", Doçentlik tezi, Atatürk Üniversitesi, 1992; Yüksel Macit, "Mutezile'nin Fıkıh Usûlü Anlayışı", Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 2000; Oğuzhan Tan, "Tarihi Bağlam ve Karakteristik Özellikleri Açısından İbn Hazm ve Usûl Anlayışı", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2007; Fatih Yücel, "Zeydî Usûlcülerin Kaynak Anlayışı", Ankara Üniversitesi, 2008; H. Murat Kumbasar, "Taftazânî ve Usûl-i Fıkıhtaki Yeri", Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 1990; Menderes Gürkan, "Karâfî'nin Fıkıh Usûlü Görüşleri", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1990; Said Ali Kudaynetov, "Şihâbüddîn el-Mercânî'nin Usûl-i Fıkıh Anlayışı", Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2008; Mustafa Kızmaz, "Ebu Said Muhammed Hadimî ve Mecâmiu'l-Hakaik Adlı Eseri Özelinde Usûlcülüğü", Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009; Mehmet Emin Erdoğan, "Molla Fenârî'nin Usûl-i Fıkıh Görüşleri (*Fustülü'l-Bedâyi'* Adlı Eseri Çerçevesinde)", Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi (Hitit Üniversitesi), 2010; Hatice Alsaç, ➤

2. Gaye-Makâsîd Düşüncesi (Hukuk Felsefesi) ve Küllî Kaideler (İslam Hukukunun Genel Prensipleri)

Fıkıh usûlü tezleri literatüründe gaye, makâsîd ve maslahat düşüncesini ele alan tezlere de rastlanmaktadır. Konuyla ilgili yapılan genel/teorik çalışmalar arasında Ertuğrul Boynukalın, Ömer Yılmaz, Fetullah Yılmaz, Abdurrahman Haçkalı, Ali Pekcan gibi araştırmacıların çalışmaları zikredilebilir.⁶⁷ Mehmet Erdoğan’ın “İslam Hukukunda Ahkâm’ın Değişmesi” isimli doktora tezi de bu alandaki önemli çalışmalardan biridir.⁶⁸ İslam hukuk felsefesi alanında İslam hukuku bilim dalı dışında da az sayıda çalışma yapılmıştır; Fazıl H. Erdem ve Naime Marancı’nın çalışmaları bu çerçevede zikre değer.⁶⁹ Fıkıhın belirli bir alanında gözetilen maslahatlar ve fıkıhın gayelerine dair çalışmalar da yapılmıştır. Bunlar arasında özellikle günümüzün Batılı modern değerleri açısından “problemlî” görülen alanları öne çıkar.⁷⁰ Teorik çalışmalar dışında özellikle belirli bir ilim adamının gaye, maslahat ve makâsîd düşüncesine yönelik daha çok yüksek lisans düzeyinde çalışmalar da yapılmıştır. Bu şekilde görüşleri çalışılan ilim adamları arasında özellikle Tâhir b. Âşûr, Şah Veliyyullah, Necmeddin Tûfi gibi âlimler öne çıkmaktadır.⁷¹

“*ed-Darûrî* Adlı Eseri Bağlamında İbn Rüşd’in Usûl Anlayışı”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2013. Bu minvalde Gazzâlî’nin mantık ve fıkıh usûlü anlayışını yansıtan ve İslam hukuku bilim dalında yapılmamakla birlikte “maddi anlamda fıkıh tezi” olan, Şamil Şahin’in “Gazzâlî’ye Göre Mantık ve Fıkıh Usûlü” başlıklı yüksek lisans tezi bu tasnifte kendisine yer bulmaktadır (Marmara Üniversitesi, 1997).

- 67 Ertuğrul Boynukalın, “İslam Hukukunda Gaye Problemi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1998; Abdurrahman Haçkalı, “İzzuddin b. Abdisselam’da Maslahat Nazariyesi”, Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1999; Ali Pekcan, “İslam Hukuk Usûlünde Zarûriyyat, Hâciyyât ve Tahsîniyyât Meselesi”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 1999; Fetullah Yılmaz, “İslam Hukukunda Vesâil-Makâsîd İlişkisi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2009; Ömer Yılmaz, “Makâsîd Düşüncesinin Ortaya Çıkışı ve İlk Kaynakları”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.
- 68 Mehmet Erdoğan, “İslam Hukukunda Ahkâmın Değişmesi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1989.
- 69 Fazıl Hüsnü Erdem, “İslam Hukukunda Adalet Kavramı ve Olgusu”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1992 (Tez, kamu hukuku bilim dalında hazırlanmıştır); Naime Marancı, “Hukuk Felsefesi Açısından Kur’an’da Kadın”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2002 (Tez, İslam felsefesi bilim dalında kabul edilmiştir).
- 70 Kadriye Çalışkan, “İslam Hukukunda Hadlerde Gözetilen Maslahatlar”, Yüksek Lisans tezi, Fırat Üniversitesi, 2003; Hafize Kontbay, “İslam Hukukunda Cezalarda Gözetilen Amaçlar Işığında Suçla Mücadele ve Suçluların Islahı”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2007; Hamza Arslan, “İslam Miras Hukukunda Terike Taksiminde Gözetilen Maslahatlar”, Yüksek Lisans tezi, Fırat Üniversitesi, 2009.
- 71 Örnek olarak bkz. Mehmet Dirik, “Tûfi’ye Göre İslam Hukuk Metodolojisinde Maslahat”, Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2005; Ali Tülü, “Necmeddin Tûfi’nin Maslahat Anlayışı”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2006; Ömer Bayraktar, “Tâhir b. Âşûr ve Gaye Görüşü”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2002; Şule Eraslan, “Çağdaş İslam Hukukçusu Tâhir b. Âşûr’da Maslahat Kavramı”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2003; Murat Şimşek, “Şah Veliyyullah Dihlevî’nin İslam Hukuk Felsefesi (Makâsîdî’ş-Şerîa) ile İlgili Görüşleri”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2002.

Hukukun genel ilkelerine ilişkin ilk tez, Mustafa Baktır tarafından “İslam Hukukunda Küllî Kaideler” başlığıyla hazırlanan doçentlik çalışmasıdır.⁷² Bu alanda doktora düzeyinde Yasin Kurban ve Necmettin Kızılkaya çalışma yapmış olup diğer çalışmalar yüksek lisans tezleridir.⁷³

B. FÜRÜ FIKH

1. Kamu Hukuku

a. Genel Kamu Hukuku, Devlet-Siyaset Teorileri, Anayasa Hukuku ve İnsan Hakları Hukuku

Bu kapsamda A. Selçuk Özçelik imzasıyla 1952 yılında “İslam Amme Hukukunun Nazari Esasları” adlı bir doçentlik tezi yazılmıştır.⁷⁴ İslam anayasa hukukuna ilişkin ilk tez, Salih Tuğ’un “İslam Ülkelerinde Anayasa Hareketleri (XIX. ve XX. Asırlar)”⁷⁵ adlı doçentlik tezidir. Aradan geçen uzun bir süre sonra kaleme alınan Osman Zümrüt, Ahmet Özel ve Vecdi Akyüz’ün çalışmaları⁷⁶ bu çerçevedeki ilk doktora tezleri olarak anılmalıdır. Kamu hukuku alanında doktora düzeyinde yapılan az sayıdaki çalışmalar arasında Ali Duman, İzzet Sargın ve Mehmet Birsin’in çalışmalarını da zikretmek gerekir.⁷⁷ Kamu hukuku alanında yapılan yüksek lisans çalışmalarının büyük çoğunluğu devlet başkanlığı konusuyla ilgilidir. Anayasa hukukuna dair

72 Mustafa Baktır, “İslam Hukukunda Küllî Kaideler”, Doçentlik tezi, Atatürk Üniversitesi, 1988.

73 Yasin Kurban, “Kâsânî ve *Bedâi’u’s-Sanâi’*indeki Genel Hukuk Kuralları (Küllî Kaideler)”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2009; Necmettin Kızılkaya, “Hanefî Mezhebinde Kavâ'id İlmi ve Gelişimi”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011. Bu alandaki yüksek lisans tezlerine örnek olarak şunlar verilebilir: İsmail Acar, “İbn Nüceym ve *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* Adlı Eseri”, Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1994; Sıddık Yıldırım, “İlk Hanefî Literatüründe Fıkıh Kâide ve Zâbitaları: Zâhiru'r-Rivâye Örneği”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2005; Munaffis Hodza, “Merginânî'nin *el-Hidâye* Adlı Eserindeki Küllî Kaideler”, Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2010; Necmeddin Azak, “Ebu Said el-Hâdimî'nin *Mecâmiu'l-hakâik* Adlı Eserindeki Kavaid-i Külliye'nin İslam Hukukunun Temel Kaideleri İçindeki Yeri ve Önemi”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2010; Muhammed Mücteba Emre, “Hanefî Fıkıh Bilgini Semerkandî'nin *Tuhfetü'l-fukahâ* Adlı Eserinde Küllî Kaideler”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2011.

74 A. Selçuk Özçelik, “İslam Amme Hukukunun Nazari Esasları”, Doçentlik tezi, İstanbul Üniversitesi, 1952.

75 Salih Tuğ, “İslam Ülkelerinde Anayasa Hareketleri (XIX ve XX. Asırlar)”, Doçentlik tezi, İstanbul Üniversitesi, 1968.

76 Osman Zümrüt, “İslam Hukukunda Kamuoyu Oluşumu ve Gelişmeler”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1976; Ahmet Özel, “İslam Hukukunda Ülke Mefhumu ve Hukukî Neticeleri”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1981; Vecdi Akyüz, “Emevîler'in Kuruluş Devrinde İslam Amme Hukukunun Gelişmesi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1989.

77 Ali Duman, “İslam Hukukuna Göre Siyasi Fikir Hürriyeti”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 1999; İzzet Sargın, “İslam Hukuk Tarihinde Devlet ve Fonksiyonları”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2001; Mehmet Birsin, “Mâverdi'nin Devlet Anlayışı”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2004.

sınırlı sayıdaki doktora tezleri olarak Rifat Uslu, Halis Demir, Muammer Vural ve Hüseyin Çeliker’in çalışmaları bulunmaktadır.⁷⁸

İnsan hakları hukuku kategorisinde ise genel olarak insan hakları, eşitlik, düşünce hürriyeti, inanç hürriyeti, kadın hakları meseleleri özellikle işlenen konular arasındadır.⁷⁹

b. İdare Hukuku

İdarenin dayandığı hukuki esasları Hz. Peygamber devri çerçevesinde ele alan bir yüksek lisans tezi yazılmıştır.⁸⁰ Bir fıkıh tarihi tezi olarak da değerlendirilebilecek olan ve idarenin işleyişi içinde önemli bir fonksiyonu bulan hisbe teşkilatının kuruluş ve gelişmesini konu edinen bir doçentlik tezi bulunmaktadır.⁸¹ İslam idare hukukunun ortaya çıkışını ve işleyişini ele alan bir doktora tezi yazılmıştır.⁸² “Kamu Yönetimi İlkeleri Açısından Hz. Ömer Dönemi Devlet İdaresi”⁸³, “Emeviler Devrinde Şurta (Emniyet) Teşkilatının Yapısı”⁸⁴, “Endülüs Emevi Devletinde Müşavirler Meclisinin Ortaya Çıkışı ve Meclis Üyelerinin Hayatı ve Görüşleri”⁸⁵ ve “İslam Hukukunda İdarenin Yargı Denetimi”⁸⁶ başlıklı tezler bu alana ilişkin az sayıdaki diğer tezlerdir.

78 Rifat Uslu, “İslam Hukukunda Devlet Başkanının Suç ve Ceza Belirleme Yetkisi”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 1998; Hüseyin Çeliker, “İslam Hukukunda Devlet-Yargı İlişkisi”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2001; Halis Demir, “Devlet Kudretinin Sınırlanması Problemi Açısından Raşit Halifeler Dönemi”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2003; Muammer Vural, “İslam Hukuk Düşüncesinde Yasama Yetkisi”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2005.

79 Örnek olarak bkz. Mustafa Yayla, “İslam Hukukunda İnsan Hakları ve Eşitlik”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1994; Ali İnci, “İslam Hukukunda Düşünce Hürriyeti”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2000; Ahmet Kurucan, “İslam Hukukunda Düşünce Özgürlüğü”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2006; Ülfet Görgülü, “İslam Hukukunun Kadının Siyasal Haklarına Bakışı”, Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2005; Esra Şimşek, “İslam Aile Hukukunda Kadının Hak Arama Hürriyeti”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2009.

80 Mehmet Nuri Güler, “Hz. Peygamber Devrinde İdarenin Dayandığı Sosyolojik ve Hukuki Esaslar”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1984.

81 Yusuf Ziya Kavakçı, “Hisbe Teşkilâtı: Bir İslâm Hukuk ve Tarih Müessesesi Olarak Kuruluş ve Gelişmesi”, Doçentlik tezi, Atatürk Üniversitesi, 1975 (İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphane Kataloğu kayıtlarında tezin tamamlanma tarihi 1973 olarak gösterilmektedir).

82 Mehmet Nuri Güler, “İslam İdare Hukukunun Ortaya Çıkışı (Hz. Peygamber ve Raşit Halifeler Dönemlerinde İdarenin Kuruluşu, İşleyişi ve Denetlenmesi)”, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995.

83 Bekir Gezer, “Kamu Yönetimi İlkeleri Açısından Hz. Ömer Dönemi Devlet İdaresi”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1998.

84 Yusuf Çiğner, “Emeviler Devrinde Şurta (Emniyet) Teşkilatının Yapısı”, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2000.

85 Melek Şahin, “Endülüs Emevî Devletinde Müşavirler Meclisinin Ortaya Çıkışı ve Meclis Üyelerinin Hayatı ve Görüşleri”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.

86 Şahban Yıldırım, “İslam Hukukunda İdarenin Yargı Denetimi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2007.

c. Devletler Umumî Hukuku

Siyasî- idarî mektuplar, savaşta uyulacak kurallar, sulh, milletlerarası anlaşmalar, Hz. Peygamber'in savaşları, cihad, devletlerarası ilişkiler, diplomasi, elçilik gibi çeşitli konularda hazırlanmış yirmi adet fıkıh tezi bulunmaktadır.⁸⁷

d. Vergi Hukuku (Malî Hukuk)

İslam vergi hukukuna ilişkin tezlere bakacak olursak, ilk çalışma olarak karşımıza Salih Tuğ'un "İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı"⁸⁸ başlıklı tezi çıkmaktadır. Vergi hukuku meselelerini İslam'ın erken dönemleri açısından inceleyen önemli bir araştırma Mehmet Erkal tarafından "İslam Vergi Hukuku (Hulefâ-i Râşidin ve Emeviler Devri)" başlığıyla kaleme alınmıştır.⁸⁹

İslam fıkhnının vergi hukukuna ilişkin en önemli kaynaklarından olan harâc ve emvâl türü kitapların ilk akla gelenlerinden olan iki eseri karşılaştırmalı bir incelemeye tabi tutan "Ebû Yûsuf'un *Kitâbu'l-Harâc*'ı ile Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm'ın *Kitâbu'l-Emvâl*'inin Mukayeseleri"⁹⁰ başlıklı bir yüksek lisans çalışması yapılmıştır. Devlet bütçesiyle ilgili fikhî kavramların ve kurumların ortaya çıkışını ele alan bir doktora tezi de burada zikredilmelidir.⁹¹ Vergi ve zekâtı mukayese eden bir yüksek lisans,⁹² kamu mallarını ele alan bir doktora tezi hazırlanmıştır.⁹³ "İslam Hukukunda Gümrük Vergisi ve Uygulamaları"⁹⁴ ve "Osmanlılarda Örfî Vergiler"⁹⁵ başlıklı doktora tezleri de vergi hukukuna dair sınırlı sayıdaki tezlerdendir. Vergi hukukunun, fıkıh tez-

87 Mesela bkz. Şemsettin Ulusal, "İslam Hukukunda Uluslararası Anlaşmalar", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2006; Ahmet Yaman, "İslam Hukukunda Barış Temeline Dayanan Devletlerarası İlişkiler", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1996; Ahmet Özdemir, "İslam Devletler Hukukunda Uluslararası Kamu Düzeninin Savaş Yoluyla Sağlanması", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2008; Kemal Yazıcı, "İslam Hukukunda Diplomasi (Elçilik ve Elçilerin Statüsü)" Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 1998.

88 Salih Tuğ, "İslam Vergi Hukukunun Ortaya Çıkışı", Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1963.

89 Mehmet Erkal, "İslam Vergi Hukuku (Hulefâ-i Râşidin ve Emeviler Devri)", Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1981.

90 Beşir Gözübenli, "Ebû Yûsuf'un *Kitâbu'l-Harâc*'ı ile Ebû Ubeyd el-Kasım b. Sellâm'ın *Kitâbu'l-Emvâl*'inin Mukayeseleri", Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 1981.

91 Celal Yeniçeri, "İslam'da Devlet Bütçesi Hukuku ile İlgili Müesseselerin Ortaya Çıkışı", Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1983.

92 Kudret Büyükcoşkun, "Mahiyetleri Yönünden Vergi ve Zekât", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1992.

93 Hacı Mehmet Günay, "İslam Hukukunda Kamu Malları", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1997.

94 Zekai Doğrusöz, "İslam Hukukunda Gümrük Vergisi ve Uygulamaları", Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 1996.

95 Ziya Kazıcı, "Osmanlılarda Örfî Vergiler", Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 1978 (madde anlamında fıkıh tezi).

leri literatüründe hakkında çok az sayıda çalışma bulunan alanlardan biri olduğu tespitini yapmamız mümkündür.

e. Ceza Hukuku

Ceza hukuku tezleri içinde ilk tez, 1975 yılında Mustafa Cevat Akşit’in hazırladığı “İslam Ceza Hukukunda İnsani Esaslar Üzerine Bir Deneme” isimli doktora tezidir.⁹⁶ Aynı zamanda devletler hususi hukukunu ilgilendiren bir tez olan “İslam Ceza Hukukunda Gayri Müslimlerin Statüsü”⁹⁷ başlıklı doktora tezi ve “İslam Hukukunda Kişinin Hapsi”⁹⁸ ile “İslam Kamu Hukuku Konusu Olarak İrtidat ve Mürtedin Hükmü”⁹⁹ başlıklı yüksek lisans tezleri, ceza hukukuna ilişkin ilk çalışmalar arasında yer almaktadır.

İslam ceza hukukuna hâkim olan genel ilkeleri ve ceza hukukunun genel hükümlerini inceleyen çeşitli tezler yapılmıştır. Bu kapsamda ceza hukukunun temel prensipleri, cezaların şahsiliği ilkesi, cezaların kanuniliği prensibi, suça misliyle mukabele ilkesi, cezaların amacı, cezaların yürürlüğü, suç-ceza uygunluğu, kısasta denklik, suç ve cezada kıyas, cezayı ağırlaştırıcı ve hafifletici nedenler, cezayı düşüren haller, cezaların indirimi problemi, mali cezalar, kast unsuru, taksirli suçlar, suça iştirak, suça teşebbüs, suçta teker-rür, kasâme, âkile, af, pişmanlığın cezalara etkisi, meşru müdafaa, hadlerde beyyine külfeti, mağdurun rızasının sorumluluğa etkisi gibi konular çalışılmıştır.¹⁰⁰

96 M.Cevat Akşit, “İslam Ceza Hukukunda İnsani Esaslar Üzerine Bir Deneme”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1975. Tez, *İslam Ceza Hukuku ve İnsani Esasları adıyla* 1976, 2000, 2004 ve 2011 yıllarında çeşitli yayınevlerinde basılmıştır.

97 İbrahim Çalışkan, “İslam Ceza Hukukunda Gayri Müslimlerin Statüsü”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1986.

98 M. Metin Hülâgü, “İslam Hukukunda Kişinin Hapsi”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1987.

99 Murtaza Köse, “İslam Kamu Hukuku Konusu Olarak İrtidat ve Mürtedin Hükmü”, Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 1991.

100 Örnek olarak bkz. Ahmet Gelişgen, “İslam Ceza Hukuku Prensipleri ve Tazir Cezaları”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 1993; Abdullah Özcan, “İslam Ceza Hukukunda Ta’zîr”, Yüksek Lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2003; Mustafa Gemici, “İslam Hukukunda Akile Müessesesi”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 1998; Adem Yıldırım, “Kur’an-Sünnet Işığında Cezaların Amacı”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013; Suat Erdoğan, “Kur’an ve Sünnet Işığında Suç Ceza Uygunluğu”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2013; Bayram Demir, “İslam Ceza Hukukunda Kanunilik İlkesi”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2001; Abdullah Çolak, “İslam Ceza Hukukunda Hafifletici Sebepler”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 1999; Adnan Koşum, “İslam Ceza Hukukunda Ağırlaştırıcı Nedenler”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1999; H. Murat Kumbasar, “İslam Ceza Hukukunda Taksirli Suçlar”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2000; Sabri Erturhan, “İslam Ceza Hukukunda Suça İştirak”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2000; Mustafa Özkaya, “İslam Hukukunda Pişmanlık ve Cezalara Etkisi”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 1997; Ahmet Gelişgen, “İslam Hukukunda Tövbenin Hadd Cezalarına Etkisi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2004; ➤

İslam ceza hukuku (özel hükümler) kapsamında suç kabul edilen fiiller ve cezalarını inceleyen çeşitli araştırmalar yapılmıştır. “İslam Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller ve Cezaları”¹⁰¹, “İslam Hukukunda İftira Suçu ve Cezası”¹⁰², “İslam Ceza Hukukunda Ölüm Cezası ve İnfaz Usulleri”¹⁰³, “İslam Hukukunda Hirâbe (Eşkiyalık) Suçu”¹⁰⁴ başlıklı doktora tezleri bu çerçevede kaleme alınmıştır. Öldürme suçları ve cezaları, ölüm cezası, zina iftirası, isyan (bağy), irtidat, hirâbe, zina, hırsızlık suçları, içki içme, rüşvet, uyuşturucu madde suçları ve kapkaç suçları konuları da yüksek lisans seviyesinde çalışılan diğer konulardır.¹⁰⁵

Ceza muhakemesi hukukuna ilişkin olarak da çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu kategoride ceza muhakemesi hukukunda şüphe kavramı, şüphenin yargıya etkisi, beyyine külfeti ve ispata hâkim ilkeler, kadınların ceza konularındaki şahitliği, ceza hukukunda şahadet ve şahitlikten rücu, kanunlar ihtilafının ceza hukukuna yansması ve adli tıp verilerinin karine değeri temalı çalışmalar yapılmıştır.¹⁰⁶

f. Muhakeme Hukuku

İslam hukukunda yargılama faaliyetinin ortaya çıkışını ve işleyişini inceleyen ilk kapsamlı çalışma “İslam Adliye Teşkilatının Ortaya Çıkışı ve İşleyişi”¹⁰⁷ adıyla Fahrettin Atar imzasıyla hazırlanmıştır. “İslam Hukukunda Adli Deliller”¹⁰⁸,

Yüksel Salman, “İslam Ceza Hukukunda Af”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006; Fatih Baloğlu, “İslam Hukukunda Rızanın Cezai Sorumluluğa Etkisi”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2002; Fekri Shaban, “Mebdeü'l-Mümâsele fi Ukubâti'l-Kısâs fi'l-fikhi'l-İslâmi”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1995 (Tespitlerimize göre Türkiye’de yapılan fıkıh tezleri arasında Arapça olarak kaleme alınan tek fıkıh tezidir).

- 101 Şamil Dağcı, “İslam Hukukunda Şahıslara Karşı Müessir Fiiller ve Cezaları”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1992.
- 102 Hasan Doğan, “İslam Hukukunda İftira Suçu ve Cezası”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2008.
- 103 Mehmet Köroğlu, “İslam Ceza Hukukunda Ölüm Cezası ve İnfaz Usulleri”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2004.
- 104 Fekri Shaban, “İslam Hukukunda Hirâbe (Eşkiyalık) Suçu”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.
- 105 Mesela bkz. Harun Kılıç, “Klasik Hanefi Fıkıh Doktrininde Ölüm Cezası”, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2000; Adnan Akalın, “İslam Hukukunda Hırsızlık Suçu ve Çalınan Mal ile İlgili İhtilaflar”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2006; Mehmet Boynukalın, “İslam Hukukunda Zina Suçu ve Cezası”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1995; Mutlu Gül, “İslam Hukukunda Kapkaç”, Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2006; İrfan İnce, “İslam Hukukunda İrtidat Suçu ve Cezası”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1995; Ahmet Yılmaz, “İslam Hukukunda Uyuşturucu Madde Suçları ve Cezaları”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 1997.
- 106 Örnek olarak bkz. Sahip Beroje, “İslam Ceza Muhakemesi Hukukunda Beyyine Külfeti ve İspata Hakim İlkeler”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1999.
- 107 Fahrettin Atar, “İslam Adliye Teşkilatının Ortaya Çıkışı ve İşleyişi”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1975.
- 108 Davut Yaylalı, “İslam Hukukunda Adli Deliller”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1984.

“İslam Yargılama Usûlünde Deliller ve Takdiri”¹⁰⁹ isimli doktora tezleri ve “İslam Hukukuna Göre Anlaşmazlıkların Çözümünde Hakem Usûlü: Tahkim”¹¹⁰, “İslam Hukukunda İkrar”¹¹¹ ve “İslam Yargılama Hukukunda İsbat Vasıtası Olarak Şahitlik”¹¹² başlıklı yüksek lisans tezleri yargılama hukukuna ilişkin erken tezlerdendir.

Bu erken çalışmalara ilaveten muhakeme usûl hukuku meselelerini inceleyen pek çok tez telif edilmiştir. Bu kapsamda İslam hukukunda muhakeme şekli, zamanaşımı, kanuna karşı hile (hîle-i şer’iyye), hilenin mahiyeti, hilede gözetilen gayeler, sulh, hâkim, hâkim ve hakemin vasıfları, hâkimin görev ve yetkileri, hâkimlerin atanması ve görevden alınması, kadı maaşlarında izlenen politika, ispat kavramı ve ispat vasıtaları, ispat vasıtası olarak hâkimin şahsi bilgisi, hâkimin takdir yetkisi, karine, ikrar, yemin, şahitlik, şahitte aranan şartlar, kadının şahitliği, şahitlikten dönmenin kararlara etkisi, yalancı şahitliğin hukuki sonuçları, bilirkişilik, noterlik müessesesi, gaiplik ve gıyapta yargılama usûlü gibi konular çalışılmıştır.¹¹³

g. İcra-İflas Hukuku

İcra-iflas hukukuna ilişkin ilk tez Fahrettin Atar tarafından telif edilen “İslam Hukukunda Borçlunun İflasına Karar Verilmesi, Hacredilmesi, Mallarına Haciz Konulması ve Hapsedilmesi”¹¹⁴ isimli doçentlik tezidir. Bu sistematik içindeki diğer tezler, “İslam Hukukunda Hacir”¹¹⁵ ve “İslam Hukukunda Konkordato: Ödeme Güçlüğü İçindeki Borçlu Hakkında Öngörülen Düzenlemeler”¹¹⁶ başlıklı yüksek lisans tezleridir.

109 H. Salih Yavuzer, “İslam Yargılama Usûlünde Deliller ve Takdiri”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 1985.

110 Ekrem Keleş, “İslam Hukukuna Göre Anlaşmazlıkların Çözümünde Hakem Usûlü: Tahkim”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1987.

111 Ferhat Koca, “İslam Hukukunda İkrar”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1988.

112 Kemal Yıldız, “İslam Yargılama Hukukunda İsbat Vasıtası Olarak Şahitlik”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1989.

113 Mesela bkz. Saffet Köse, “İslam Hukukunda Kanuna Karşı Hile: Hile-i Şer’iyye”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1993; Ahmet Duran, “İslam Hukukunda İkrar ve Hükmü”, Doktora tezi, Harran Üniversitesi, 2000; İbrahim Tüfekçi, “Şer’iyye Sicilleri Işığında İslam Yargılama Hukukunda Bilirkişilik”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2000; Harun Açar, “İslam Hukukunda Gâiplik ve Gıyapta Yargılama Usûlü”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2005; Ertuğrul Boynukalın, “İslam Hukukunda Sulh”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1992; Ahmet Aydın, “Klasik Dönemde Kadı Maaşlarında İzlenen Politika ve Uygulamalar”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2004; Mehmet Salih Köse, “İslam Hukukuna Göre Mukayeseli Noterlik Müessesesi”, Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 1994.

114 Fahrettin Atar, “İslam Hukukunda Borçlunun İflasına Karar Verilmesi, Hacredilmesi, Mallarına Haciz Konulması ve Hapsedilmesi”, Doçentlik tezi, Atatürk Üniversitesi, 1982.

115 Kerim Öz, “İslam Hukukunda Hacir”, Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2001.

116 Ahmet Aksoy, “İslam Hukukunda Konkordato: Ödeme Güçlüğü İçindeki Borçlu Hakkında Öngörülen Düzenlemeler”, Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2002.

h. İş Hukuku

Hem kamu hukuku hem de özel hukuk boyutu olan ve nispeten yeni gelişen bir hukuk disiplini olan iş hukukuna ilişkin olarak fıkıh tezleri literatüründe kaleme alınan sınırlı sayıdaki tezler şunlardır: “İslam’da İşçi İşveren Münasebetleri”¹¹⁷, “İslam Hukukunda İşçi-İşveren Münasebetleri”¹¹⁸, “İslam Hukukunda İşçinin Tazmin Borcu ve Sınırları”¹¹⁹, “İş Hukuku ile Karşılaştırmalı Açından İslam’da İşçi Hakları”¹²⁰, “İslam Hukuku Açısından Grev Hakkı”¹²¹, “İslam Fıkıhında İşçinin Hak ve Sorumlulukları”¹²².

2. Özel Hukuk

a. Şahıs Hukuku

Şahıs hukuku çerçevesinde şahsiyet hakları, kişilik hakkının temellendirilmesi, hür-köle ayrımının temelleri, kölelik müessesesi, tüzel kişilik, vakıf, para vakfı, vakıf mallarında vakıf hükmünün sona ermesi, bilincin hak ve sorumluluklara etkisi, hakiki şahsın fiil ehliyeti, ceza ehliyeti, ehliyeti daraltan veya ortadan kaldıran sebepler, ehliyeti itibariyle çocuk, yetimler, özel hayatın gizliliğinin korunması temalı çalışmalar yapılmıştır.¹²³

b. Aile Hukuku

İslam hukuku tezleri içinde fūrû fıkıh kapsamında aile hukuku konularında çok sayıda tez yapılmıştır. Bu kapsamdaki bazı tezlere, kadın araştırmacıla-

117 İsrail Kışla, “İslam’da İşçi İşveren Münasebetleri”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1986.

118 Hüseyin Öztürk, “İslam Hukukunda İşçi-İşveren Münasebetleri”, Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 1993. Aynı başlıklı bir tez için bkz. Fahri Karabacak, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 1994.

119 Recep Özdirek, “İslam Hukukunda İşçinin Tazmin Borcu ve Sınırları”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1996.

120 Hürmet Özkan, “İş Hukuku ile Karşılaştırmalı Açından İslam’da İşçi Hakları”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 1997.

121 Mehmet Öztürk, “İslam Hukuku Açısından Grev Hakkı”, Yüksek Lisans tezi, Fırat Üniversitesi, 2004.

122 Nurettin Akcan, “İslam Fıkıhında İşçinin Hak ve Sorumlulukları”, Yüksek Lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, 2008.

123 Bu kapsamda hazırlanan bazı tezler için bkz. Hasan Hayri Çırak, “İslam Hukukunda Hükmi Şahsiyet (Tüzel Kişilik)”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2001; Hüseyin Tekin Gökmenoğlu, “İslam Hukukunda Şahsiyet Hakları”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1991; Cemalettin Şen, “İslam Hukukunda Bilincin Hak ve Sorumluluklara Etkisi”, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2009; Talip Atmaca, “İslam Hukukunda Ceza Ehliyeti”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2002 (Aynı konuda mukayeseli bir çalışma için, mukayeseli hukuk incelemeleri başlığına bakınız); Samagan Mirzaibrahimov, “İslam Hukukunda Kişilik Hakkının Temellendirilmesi (Hanefi ve Şâfiî Mezhepleri Bağlamında)”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2008; Salih Ağcakaya, “İslam Hukukunda Hakiki Şahsın Fiil Ehliyeti”, Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 1997; Tuba Yılmaz, “İslam Hukukunda Ehliyeti Daraltan veya Ortadan Kaldıran Sebepler”, Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 2012.

rın tez konularına yönelik ilgilerinin incelendiği başlıkta yer verilmişti. Aile hukukuna ilişkin yaklaşık yüz elli civarındaki tezin tek tek zikredilmesi bu makalenin istiâbını aşacağı için, aile hukukuna ilişkin meselelere ilginin yoğun olduğu tespitini yapmakla yetiniyoruz.

c. Miras Hukuku

Doğrudan İslam miras hukuku çerçevesinde değerlendirilebilecek tez sayısı oldukça azdır. Yaklaşık on beş civarındaki bu tür tezler İslam miras hukukunun dayanakları, terike taksiminde gözetilen maslahatlar, vasiyet, taksim, kırk hal, kadınların mirasçılığı, asabe yoluyla mirasçılık, sahabe dönemi miras hukuku uygulaması, dinleri ve ülkeleri farklı olanlar arasında vasiyet ve miras hükümleri konularını ele almaktadır.¹²⁴

d. Eşya Hukuku

Eşya hukuku kapsamındaki tezler sayıca oldukça cılız kalmıştır. Eşya hukuku çerçevesindeki ilk tez, “İslam Arazi Hukuku ve Tatbikatı: İlk Devirler” isimli doçentlik tezidir.¹²⁵ Eşya hukukunun en temel konularından biri olan mülkiyet hakkını konu edinen tez formundaki ilk çalışmalardan biri de Fahri Demir’in doktora tezidir.¹²⁶ “İslam Eşya Hukuku”¹²⁷ başlıklı eşya hukukunu genel olarak inceleyen bir tez bulunmaktadır. Eşya hukuku çerçevesinde kalan diğer tezler, hak kavramı, aynî haklar, irtifak hakları, intifa ve süknâ hakları, şuf’a hakkı, müşterek mülkiyet, zilyedlik, ikta, ihyâu’l-mevât, madenlerin ve suların hukuki statüsü, muhâye’e, lakît ve lukata, özel mülkiyete getirilen sınırlamalar ve kölelik konularında telif edilmiştir.¹²⁸

124 Bu kapsamda yapılan bazı tezler için bkz. Abdurrahman Yazıcı, “İslam Miras Hukukunda Asabe Yoluyla Mirasçılık”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2011; Adnan Koşum, “İslam Hukukunda Taksim”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1995; Abdurrahman Yazıcı, “Sahâbe Dönemi Miras Hukuku Uygulaması”, Yüksek Lisans tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006. Necdet Ünal, “İslam Hukukuna Göre Vasiyet”, Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1995; Zeynep Cerah, “Gözetilen Hikmetler Açısından Fıkıhta Kadınların Mirası”, Yüksek Lisans tezi, Recep Tayyip Erdoğan (Rize) Üniversitesi, 2012; Mehmet Seven, “İlkeler ve Hisseler Açısından İslam Miras Hukukunun Dayanakları”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006.

125 Ali Şafak, “İslam Arazi Hukuku ve Tatbikatı: İlk Devirler”, Doçentlik tezi, Atatürk Üniversitesi, 1976.

126 Fahri Demir, “İslam Hukukunda Mülkiyet Hakkı ve Servet Dağılımı”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1979.

127 Ali Türkmen, “İslam Eşya Hukuku”, Yüksek Lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1991.

128 Mesela bkz. Mehmet Erdoğan, “İslam Hukukunda Ayna Taalluk Eden Haklar”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1984; Hasan Hacak, “İslam Hukukunun Klasik Kaynaklarında Hak Kavramının Analizi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2000; Şevket Topal, “İslam Hukukunda Zilyedlik”, Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2000; Zeki Yaka, “İslam Hukukunda Zilyedlik”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007; Hamza Aktan, “Madenlerin Hukukî Statüsü”, Doçentlik tezi, Atatürk Üniversitesi, 1981; Metin Ceylan, “İslam Hukukunda Suların Statüsü”, Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2003; Halit Çalış, “İslam Huku-

e. Borçlar Hukuku

Abdülkadir Şener'in "İslam Hukukunda Hibe"¹²⁹ başlıklı doçentlik tezi ve Hamza Aktan'ın "İslam Borçlar Hukukunda Selem ve İstisna Akitleri"¹³⁰ adlı doktora tezi ilk borçlar hukuku tezlerindedir. Borçlar hukukuna dair erken tezler arasında icâre akdini İslam hukuku ve Türk pozitif hukukuyla karşılaştırmalı olarak ele alan Ali Bardakoğlu'nun doktora tezi de hususen zikredilmelidir.¹³¹

Borçlar hukukunun önemli meselelerinden biri olan ve fıkıh usûlü eserlerinde hüküm bahislerinde fesat-butlan çerçevesinde de tartışılan hukuki işlemlerin hükümsüzlüğü (butlan nazariyesi), Hacı Yunus Apaydın tarafından hazırlanan nitelikli bir çalışmanın konusu olmuştur.¹³² Butlan nazariyesi bir yüksek lisans tezine¹³³ de konu olmuştur. Bâtil olmayan, sahih olarak kurulmuş bir akdin tarafların karşılıklı anlaşması sonucu ortadan kaldırılmasını sağlayan mekanizma olan ikale kurumu bir yüksek lisans tezinde çalışılmıştır.¹³⁴ Borçlar hukukunun temel kavramlarından olan "deyn" kavramı hakkında bir yüksek lisans tezi yapılmıştır.¹³⁵ Hukuki işlemlerde icabın bağlayıcılığı, sözleşmenin unsurlarından akit meclisi, sözleşme konusundaki bilinmezliğin akde etkisi, rıza olgusu, rıza ile irade beyanı arasındaki uyumsuzluk, hukuki işlemlerin şarta bağlanması, iradeyi sakatlayan hallerden hata, gabin ve ikrahın hukuki işlemlere etkisi, geçerliliği icazete bağlı olan tasarruflar, muvazaa, hukukî temsil, yetkisiz temsil (fuzulînin tasarrufları), kaparo ve cezai şart, müteselsil borçluluk, borçlar hukuku kapsamında akit nazariyesi çerçevesinde çalışılan diğer konulardır.¹³⁶

kunda Özel Mülkiyete Getirilen Sınırlamalar", Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2001; Hasan Hacak, "İslam Hukukunda İrtifak Hakları ve İlgili Kavramların Gelişimini", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi 1993; Mehmet Gayretli, "İslam Hukukunda Şahsa Bağlı Sınırlı Ayni Haklar: İntifa ve Sükna Hakları", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1999; Şefik Akyüz, "İslam Hukukunda Şu'fa Hakkı", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1999; Cevdet Çelen, "İslam Eşya Hukukunda Müşterek Mülkiyet", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2010; Süleyman Sarı, "Ölü Araziyi Canlandırma (İhyâü'l-mevât)", Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 1999.

129 Abdülkadir Şener, "İslam Hukukunda Hibe", Doçentlik tezi, Ankara Üniversitesi, 1971.

130 Hamza Aktan, "İslam Borçlar Hukukunda Selem ve İstisna Akitleri", Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1976.

131 Ali Bardakoğlu, "İslam Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi", Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1982.

132 H. Yunus Apaydın, "İslam Hukukunda Hukuki İşlemlerin Hükümsüzlüğü (Butlan Teorisi)", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1989.

133 Hasan Yavuz, "İslam Hukukunda Butlan Nazariyesi", Yüksek Lisans tezi, Dicle Üniversitesi, 2003.

134 Emine Esin Göç, "İslam Borçlar Hukukunda İ kale Kavramı", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.

135 Faruk Emrah Oruç, "İslam Hukukunda Deyn", Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011.

136 Mesela bkz. Abdüsselam Arı, "İslam Hukukunda Rıza ile İrade Beyanı Arasında Uyumsuzluk", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1996; Burhan Erkuş, "İslam Hukukunda Hukuki ➤

İslam borçlar hukukunda sözleşmeleri genel olarak inceleyen “İslam Hukukunda Akitler (Sözleşmeler)” başlıklı bir doktora tezi bulunmaktadır.¹³⁷ İslam hukukundaki akit türlerini müstakil olarak ele alan çeşitli çalışmalar da yapılmıştır. Bu kategorideki tezler vekâlet, kira (icâre), gayrimenkul kiralari, taşınır malların kiralanması, adi kira ve hasılat kirası, vedia, usûlsüz vedia, rehin, âriyet, istisnâ, selem, cu’âle (mükâfat vaadi), kefâlet, emânet akidleri konularında kaleme alınmıştır.¹³⁸

Fıkıh kitaplarında tipik sözleşme olarak en kapsamlı biçimde tartışılan bey’ akdine (satım sözleşmesi) ilişkin olarak çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Satım akdine dair şartlar, ma’dumun satışı, satım akdine konu olamayan mallar, satım akdinde mülkiyetin geçişi, malın kabz ve teslimi, satım akdine dair muhayyerlikler, ayıp muhayyerliği, fesad sebepleri, garar, satım akdinde hile gibi konular çalışılmıştır.¹³⁹ İslam hukukundaki satım (bey’) ve kira (icâre) gibi tipik sözleşmelerden olmayan ve fakat ihtiyacın gereği olarak sonradan ortaya çıkan bey’u’l-vefâ ve bey’ bi’l-istiğlâl, bey’ul’-îne, icareteyn gibi atipik sözleşmeleri inceleyen yüksek lisans tezleri de kaleme alınmıştır.¹⁴⁰

İşlemlerin Şarta Bağlılığı”, Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2005; İslam Demirci, “İslam Hukukunda Hata”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011; Ali Kumaş, “İslam Borçlar Hukukunda Gabin”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2011; İsmail Yıldızlı, “İslam Hukukunda Hukuki Temsil”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2003; Şevket Pekdemir, “Sözleşmelerde Cezâî Şart”, Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 2013; Süleyman Kaya, “İslam Hukukunda İcabın Bağlayıcılığı”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2000; M. Kamil Yaşaroğlu, “İslam Hukukunda Gabin”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1990; Ahmet Meydan, “İslam Hukukunda Muvâzaa Kavramı”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2006; Metin Erbay, “İslam Hukukunda Kaparo ve Cezai Şart”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1992; Sinan Yılmaz, “İslam Hukukunda Mütessesil Borçluluk”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.

137 Orhan Çeker, “İslam Hukukunda Akitler (Sözleşmeler)”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 1986.

138 Örnek olarak bkz. Mustafa Yıldırım, “İslam Borçlar Hukukunda Vedia”, Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1996; Bilal Aybakan, “İslam Hukukunda Vekalet Sözleşmesi”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1990; Kemal Kara, “İslam Hukukunda Ariyet Akdi”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1990; Hatice Kübra Kahya, “İslam Borçlar Hukukunda Selem Akdi”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2012; Mehmet Ergun, “İslam Hukukunda Kefalet”, Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1991.

139 Mesela bkz. İsmail Bilgili, “İslam Hukukunda Ma’dumun Satışı”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 1999; Mustafa Kisbet, “İslam Hukukuna Göre Satım Akdinde Malın Kabz ve Teslimi”, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2010; Ahmet Yaşar, “İslam Borçlar Hukukuna Göre Ayıp Muhayyerliği ve Hukuki Sonuçları”, Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1994; Necmeddin Güney, “Satım Akdi Özelinde İslam Borçlar Hukukunda Garar”, Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2013.

140 Hüseyin Kayapınar, “İslam Hukukunda Bey’u’l-vefa ve Bey’u bi’l-istiğlâl Akitleri”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1986; Mehmet Fatih Serenli, “İslam Hukukunda Bey’ul’-îne Akdi”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1997; Murat Beyaztaş, “İslam Hukukunda Vakıf Gayri Menkullerinin Kiraya Verilmesi Usûlleri ve İcâreteyn”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.

İslam hukukunda borcun sebeplerinden biri olan tek taraflı hukukî işlemler de fıkıh tezlerine konu edilmiştir. “İslam Hukukunda Tek Taraflı Hukukî İşlemler”¹⁴¹ ve “İslam Hukukunda Ferâgat”¹⁴² isimli çalışmalar bu tür çalışmalardır.

Sorumluluk hukuku kapsamında da akit içi ve akit dışı sorumluluğu (haksız fiil sorumluluğunu) inceleyen çeşitli tezler telif edilmiştir. Bu çerçevede akit içi sorumluluk kapsamında borca aykırılıktan doğan tazmin sorumluluğu, borçlunun sorumluluğu; akit dışı sorumluluk çerçevesinde haksız fiil sorumluluğu, haksız fiiller kapsamındaki gasp ve itlaftan doğan tazmin sorumluluğu, kusura dayanmayan akit dışı sorumluluğu, kusursuz sorumluluk hallerinden biri olan tehlike sorumluluğu, trafik kazalarından doğan hukukî sorumluluğu, genel olarak tazminatı, manevi tazminatı ve cismani zararların tazminini inceleyen çeşitli çalışmalar yapılmıştır.¹⁴³

Borçlar hukukunda borçların ifa edilmemesinin sonuçlarından olan temerrüd hükümlerini alacaklı ve borçlunun temerrüdü bakımından inceleyen kapsamlı bir doktora tezi bulunmaktadır.¹⁴⁴ İfa edilememenin sonuçları kapsamında önemli bir konu olan ifa imkansızlığı da bir yüksek lisans tezine konu olmuştur.¹⁴⁵

İslam hukukunda borcun kaynaklarından biri olan, bir başka ifadeyle borç doğuran sebeplerden biri olarak kabul edilen haksız iktisâb (sebepsiz zenginleşme) müessesesi de bir yüksek lisans¹⁴⁶ ve bir doktora tezi¹⁴⁷ çerçevesinde çalışılmıştır.

141 Emine Gümüş Böke, “İslam Hukukunda Tek Taraflı Hukukî İşlemler”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006.

142 Mehmet Emin Avcı, “İslam Hukukunda Ferâgat”, Yüksek Lisans tezi, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, 2004.

143 Örnek olarak bkz. Ahmet Akman, “İslam Hukukunda Akdi Mesuliyetten Doğan Tazminat”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1992; Ercan Eser, “İslam Hukukunda Haksız Fiil ve Haksız Fiilden Doğan Sorumluluk”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2007; Kemal Yıldız, “İslam Hukukunda Kusura Dayanmayan Akit Dışı Sorumluluk”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1996; Yusuf Şen, “İslam Hukukunda Tehlike Sorumluluğu ve Uygulama Alanları”, Doktora tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007; Nuri Kahveci, “İslam Borçlar Hukukunda Tazminat”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1997; Abdullah Benli, “İslam Hukukunda Manevi Tazminat”, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 1997; Ali Kaya, “İslam Hukukunda Cismani Zararların Tazmini”, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 1991.

144 Rahmi Yaran, “İslam Hukukunda Borçlunun ve Alacaklının Temerrüdü”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1994.

145 Ahmet Kaşdıbi, “İslam Hukukunda İfa İmkansızlığı (Özellikle Borçlunun Sorumlu Olmaması Açısından)”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.

146 Halit Çalış, “İslam Hukukunda Haksız İktisap”, Yüksek Lisans tezi, Harran Üniversitesi, 1995.

147 Muzaffer Şahin, “İslam Hukukunda Sebepsiz Zenginleşme”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2000.

Borcu sona erdiren en önemli sebeplerden biri olan ifa¹⁴⁸ kapsamlı ve nitelikli bir çalışma çerçevesinde ele alınmıştır. Borcu sona erdiren diğer sebeplerden olan ibra ve takas yüksek lisans tezine, sulh akdi de bir doktora tezine konu olmuştur.¹⁴⁹

f. Tüketici Hukuku

Son yıllarda karışık bir hal alan tüketim dünyasında, üretici ve tüketici arasında tüketici aleyhine bozulan dengenin yeniden tesis edilmesini hedefleyen tüketici hukuku nispeten yeni gelişen hukuk disiplinlerindedir.¹⁵⁰ Fıkıhın modern bir disiplin olan tüketici hukuku kapsamına giren konulardaki yaklaşımı ele alan çeşitli tezler hazırlanmıştır. “İslam Hukukunda Tüketicinin Korunması Açısından Ayıp Muhayyerliği”¹⁵¹, “İslam’da Tüketim ve Tüketici Hakları”¹⁵², “İslam Borçlar Hukukunda Görme Muhayyerliği ve Tüketici Hakları Açısından Önemi”¹⁵³ ve “İslam Hukuku Açısından Tüketicinin Korunması”¹⁵⁴ başlıklı dört adet tez bu kapsamda literatüre kazandırılmıştır.

g. Ticaret Hukuku

Anonim ortaklıklar, inan şirketi ve türleri, alet-emek ortaklığı, emek-sermaye ortaklığı, mücerred hakların satışı, kıymetli evrak gibi çeşitli konularda yaklaşık otuz beş adet fıkıh tezi telif edilmiştir.¹⁵⁵

148 Bilal Aybakan, “İslam Hukukunda Borçların İfası”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1996.

149 Şükrü Kabuğu, “İslam Hukukunda İbra”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1991; Abdullah Kahraman, “İslam Borçlar Hukukunda Takas”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1994; Hasan Ellek, “İslam Hukukunda Mali Konularla İlgili Sulh Anlaşması (Akitler Çerçevesinde)”, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2012.

150 Türkiye’de tüketicinin korunması hakkındaki ilk kanun 1995 yılında yürürlüğe girmiştir. Türkiye’de bu dönemdeki konjonktüre paralel olarak tüketici haklarını konu alan ve başlıklarında tüketim, tüketici hakları, tüketicinin korunması gibi ifadelerin kullanıldığı ilk tezler 1995 sonrası gündeme gelmiş olup, bu konudaki ilk tez 1998 yılında tamamlanmıştır.

151 Mustafa Kisbet, “İslam Hukukunda Tüketicinin Korunması Açısından Ayıp Muhayyerliği”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1998.

152 Osman Erhan Öziyici, “İslam’da Tüketim ve Tüketici Hakları”, Yüksek Lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2002.

153 Mehmet Zübeyr Şengül, “İslam Borçlar Hukukunda Görme Muhayyerliği ve Tüketici Hakları Açısından Önemi”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2011.

154 Alpaslan Alkış, “İslam Hukuku Açısından Tüketicinin Korunması”, Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi, 2012.

155 Mesela bkz. Murtaza Köse, “İslam Hukukunda Anonim Ortaklıklar”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1996; Hasan Ellek, “İslam Hukukunda Emek-Sermaye Ortaklığı (Mudarebe) ve Diğer Ortaklıklarla İlişkisi”, Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2003; Aytaç Aydın, “İslam Hukukunda Kıymetli Evrak, Kambiyo Senetleri, Hisse Senedi ve Borsa”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 1995.

h. Devletler Hususî Hukuku

Gayri Müslimlerin statüsü, müste'men, vatandaşlık, müslim-gayri müslim münasebetleri ve atif teorisi gibi konularda on beş adet tez kaleme alınmıştır.¹⁵⁶

i. Kamu Hukuku-Özel Hukuk Ayrımı Dışında Kalan Fıkhın Diğer Konuları

i. İbadetler

İbadetlere ilişkin genel nitelikli tezler ve her bir ibadeti müstakil olarak inceleyen tezler yapılmıştır. İlmihal, namaz, oruç, zekât, hac, kurban, nezir ve adak, yemin keffâreti, engellilerin ibadeti gibi çeşitli konularda yüz civarında tez kaleme alınmıştır.

ii. Helal ve Haramlar

Fıkh kitaplarında kerâhiyât ve istihsân başlığı altında incelenen konularla ilgili çeşitli çalışmalar yapılmıştır. "İslam Hukukunda İstihsân ve Kerâhiyet"¹⁵⁷, "İslam Hukukunda Mahremiyet Anlayışı ve Günümüzde Sosyal İlişkiler Açısından Kadın"¹⁵⁸, "Yiyecek ve İçeceklerde Helallik-Haramlık Kriterleri"¹⁵⁹, "İslam Hukuku Açısından Şans Oyunları ve Piyango"¹⁶⁰ başlıklı tezler bu kapsamdaki yirmi adet tezdendir.

iii. Kur'an ve Sünnet Ahkâmı

Bu başlık altında değerlendirilebilecek olan tezlerin birçoğu tefsir ve hadis bilim dalında hazırlanmış olup, yaklaşık elli tez bu kapsamda yer almaktadır.¹⁶¹

iv. Çağdaş Fikhî Meseleler

Modern fikhî meselelere ilişkin henüz doyurucu sayıda tez yazılmamıştır. Az sayıdaki bu tezler iktisadî, ticarî, tıbbî alanda yoğunlaşmaktadır. Bu kapsamdaki tezler sigorta, hayat sigortası, organ nakli, doku nakli, diş ahkâmı ve

156 Mesela bkz. Ahmet Bostancı, "İslam Hukukunda Vatandaşlık", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1992; Yıldız Demir, "İslam Hukukunda Gönderme (Atıf) Teorisi", Yüksek Lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2007.

157 Fatma Betül Satoğlu, "İslam Hukukunda İstihsân ve Kerâhiyet", Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2004.

158 Ali Gökyurt, "İslam Hukukunda Mahremiyet Anlayışı ve Günümüzde Sosyal İlişkiler Açısından Kadın", Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2002.

159 Oğuzhan Özdemir, "Yiyecek ve İçeceklerde Helallik-Haramlık Kriterleri", Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2009.

160 İrfan Ertürk, "İslam Hukuku Açısından Şans Oyunları ve Piyango", Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 2008.

161 Mesela bkz. Adem Yerinde, "Ahkâm Ayetlerinin Tefsirinde Sünnetin Yeri", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1997; Muzaffer Arıcı, "Nikahta Velayetle İlgili Rivayetler ve Değeri", Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2007; Mikail Özkan, "Emirler ve Nehiyeler Açısından İsrâ Suresi", Yüksek Lisans tezi, Gazi Üniversitesi, 2008.

diş hekiminin sorumluluğu, aile planlaması, kürtaj, biyoetik tartışmalar, elektronik ortamda yapılan akitlerin fikhî değerlendirmesi, elektronik ticaret ve moda gibi konularda telif edilmiştir.¹⁶²

v. *İslam İktisadı*¹⁶³

İslam iktisat tarihini inceleyen ilk tez, “Hulefâ-i Râşidîn Devrinde İslam İktisadiyatı Tarihi” isimli doktora tezidir.¹⁶⁴ Osman Eskicioğlu’nun “İslam Ekonomisinde Gelir Dağılımı”¹⁶⁵ ve Beşir Gözübenli’nin “İslam’da Para ve Fonksiyonları”¹⁶⁶ başlıklı doktora tezleri İslam iktisat teorisine ilişkin ilk çalışmalardandır. İslam iktisadı çerçevesinde çalışılan az sayıdaki diğer tezlerde İslam düşüncesinde iktisat, devlet-iktisat ilişkisi, faiz, Türkiye’de İslam bankacılığı-özel finans kurumları, sigorta, borsa, para kavramı, paranın değer kaybı ve buna bağlı hükümler, günümüz para mübadelesi işlemleri, factoring uygulaması ve İslam hukukundaki yeri, sarf ahkâmı, faizsiz bankacılık işlemleri, banka kartları ve kredi kartları, finansman tekniği olarak barter sistemi, murabaha tartışmaları, para vakıfları ve finansman kaynağı olarak kullanılması konuları ele alınmıştır.¹⁶⁷

C. Fıkıh Tarihi

1. Teşekkül Dönemi-Memlûkler Dönemi Arası (İlk Dokuz Asır)

Fıkıh ilminin teşekkülünü, tedvin edilmesini, gelişimini, bu ilmin belirli bir dönem veya belirli İslam coğrafyasındaki durumunu, uygulama farklılıklarını, Ehl-i Hadis- Ehl-i Rey gibi kavramların ortaya çıkışını inceleyen tezler fıkıh

162 Örnek olarak bkz. Hadi Sağlam, “İslam Hukuku Açısından Hayat Sigortası”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2001; Nurten Zeliha Şahin, “İslam Hukuku ve Biyoetik (Sorumluluk ve Özerklik Ekseninde Biyoetik Tartışmalar)”, Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2013; Üzeyir Öztürk, “Elektronik Ortamda Yapılan Akitlerin İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 2009; Abdülaziz Beki, “İslam Hukuku Prensipleri Işığında Organ Nakli”, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 1991.

163 Daha fazla ayrıntı için bu sayıda İslam iktisadıyla ilgili makalelere bakınız.

164 Ebul Kâsım İctihâdi, “Hulefâ-i Râşidîn Devrinde İslam İktisâdiyatı Tarihi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1958.

165 Osman Eskicioğlu, “İslam Ekonomisinde Gelir Dağılımı”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1979.

166 Beşir Gözübenli, “İslam’da Para ve Fonksiyonları”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1986.

167 Mesela bkz. İsmail Özsoy, “İslam İktisadında Faiz ve Çağımızda Ortaya Çıkan Problemler”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1991 (Tez, Sabahattin Zaim danışmanlığında yapılmıştır); Nihat Dalgın, “İslam Hukukuna Göre Sigorta”, Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1994; Ali Keleş, “İslam’a Göre Para Kavramı”, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 1998; Servet Bayındır, “Faizsiz Bankacılık İşlemlerinin İslam Fıkıhındaki Yeri”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2004; İsmail Cebeci, “İslam İktisadı Literatüründe Murabaha Tartışmaları”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2010; Abdullah Durmuş, “Fikhî Açından Günümüz Para Mübadelesi İşlemleri”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2008 (Tezin, aynı isimle 2011 ve 2014 yıllarında İSAM Yayınlarından basımı yapılmıştır).

tarihi tezleri içinde fıkıh serüveninin kavranmasına yardımcı olmak bakımından son derece hayati bir yerde durmaktadır. Bu çalışmaların varlığındaki artış büyük fotoğrafın daha da netlik kazanmasını sağlayacak, fıkıh anlama yolunda önemli bir aşama kaydedilmiş olacaktır. Bu kapsamda “İslam Hukukunun Tedvini”¹⁶⁸ isimli tez erken dönem fıkıh tarihi tezleri içinde anılmalıdır. “Re’y Hadis Tartışmalarında Hanefî ve Şafiîler”¹⁶⁹ adlı çalışma Ehl-i Rey-Ehl-i Hadis ayırımında iki büyük mezhebin nerede durduğunu gösteren bir yüksek lisans çalışmasıdır. Aynı danışman tarafından yaptırılan ve aynı yıl¹⁷⁰ tamamlanan “Ehl-i Hadis’in Akıl, Kıyas ve Re’ye Bakışı”¹⁷¹ ve “Ehl-i Hadis’in Düşünce Yapısı”¹⁷² adlı tezler, birer hadis tezi olarak yazılmıştır, fakat ele aldıkları konu itibariyle fıkıh tarihi tezleri arasında zikredilmeleri yanlış olmasa gerektir. İlk devir fıkıh tarihi çalışmaları içinde Yılmaz Sönmez’in “Mezâlîm Mahkemeleri: Ortaya Çıkışı ve İşleyişi”¹⁷³, Ali Hakan Çavuşoğlu’nun “Abbâsi Devleti’nin İlk Döneminde Yargı Bağımsızlığı Anlayışı”¹⁷⁴ adlı yüksek lisans tezleri ve Halis Demir’in “Devlet Kudretinin Sınırlanması Problemi Açısından Râşit Halifeler Dönemi”¹⁷⁵ başlıklı doktora tezi de zikredilmelidir. Devletler umumi hukuku kapsamındaki “İslâm Hukukunda Müste’men (Yabancılar) Hukuku (Dört Halife Dönemi)”¹⁷⁶ isimli tezi de ilk dönem fıkıh tarihi tezleri arasında zikredebiliriz.

Bu sistematik içinde yukarıda ilk fıkıh tezi olarak adı geçen “İslam Fıkıhında Rey Taraftarları”¹⁷⁷ ve Yusuf Ziya Kavakçı’nın “XI. ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Maverâ al-Nehir’de İslam Hukuku Üzerindeki Çalışmalar”¹⁷⁸ başlıklı tezleri de ayrıca zikredilmelidir.

168 Ali Şafak, “İslam Hukukunun Tedvini”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1970.

169 Sahip Beroje, “Re’y Hadis Tartışmalarında Hanefî ve Şafiîler”, Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 1994.

170 Zikri geçen yüksek lisans ve doktora tezleri 2002 yılında hadis bilim dalında Prof. Dr. M. Hayri Kırbaşoğlu danışmanlığında çalışılmıştır.

171 Ayhan Baştürk, “Ehl-i Hadis’in Akıl, Kıyas ve Re’ye Bakışı”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2002.

172 Kadir Gürler, “Ehl-i Hadis’in Düşünce Yapısı”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2002.

173 Yılmaz Sönmez, “Mezâlîm Mahkemeleri: Ortaya Çıkışı ve İşleyişi”, Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1994.

174 Ali Hakan Çavuşoğlu, “Abbâsi Devleti’nin İlk Döneminde Yargı Bağımsızlığı Anlayışı”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1997.

175 Halis Demir, “Devlet Kudretinin Sınırlanması Problemi Açısından Râşit Halifeler Dönemi”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2003.

176 Hasan Serhat Yeter, “İslam Hukukunda Müste’men (Yabancılar) Hukuku (Dört Halife Dönemi)”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2002 (Tez, konusu itibariyle aynı zamanda devletler hususi hukuku kapsamındadır).

177 M. Esat Kılıçer, “İslam Fıkıhında Rey Taraftarları”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 1957.

178 Yusuf Ziya Kavakçı, “XI. ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Maverâ al-Nehir’de İslam Hukuku Üzerindeki Çalışmalar”, Doktora tezi, İstanbul, 1967. Fıkıh çevrelerinde ilk fıkıh tezi ➤

Belli bir fıkıh mezhebinin belirli bir dönemde veya coğrafyada ortaya çıkışını, gelişimini, iç işleyişini, tarihi seyrini araştıran tezler de fıkıh tarihi tezleri içinde önemli bir kalemi teşkil etmektedir. Bu çerçevede Ahmet Hamdi Furat, “Hanefî Mezhebinin Oluşumunda Küfe Şehrinin Sosyo-Kültürel Yapısının Etkisi”¹⁷⁹ başlıklı bir doktora tezi yapmıştır. Talgat Nurbergen’in “Hanefî Mezhebinin Orta Asya’ya Girişi ve Yayılışı Süreci”¹⁸⁰ adlı bir yüksek lisans tezi bulunmaktadır. “Ebû Hanîfe ve Fergana Vadisindeki Etkisi”¹⁸¹ başlıklı bir doktora tezi de İslam tarihi ve sanatları bilim dalında hazırlanmıştır. “Hz. Ali’nin Fıkıhî Yönü ve Hanefî Mezhebine Etkisi”¹⁸² adlı tez de Hanefî ekolünün teşekkülünü anlamaya ışık tutabilir. “İslam Hukukunun Teşekkül Sürecinde Hz. Ali’nin Rolü”¹⁸³ başlıklı doktora tezi ise daha kapsamlı olarak fıkıh ilminin oluşum sürecinde Hz. Ali’nin etkisini araştırmaktadır. Ali Hakan Çavuşoğlu’nun “Irak Mâlikî Ekolü (III.-V./IX.-XI. yy.)”¹⁸⁴ başlıklı doktora tezi de bu kategorideki tezler içinde hususen zikredilmelidir. Erken dönem Irak coğrafyasında Mâlikî düşüncesi temelli bir ekolleşmenin varlığını tespit eden ve teşekkül döneminin karanlık kalan noktalarından birini aydınlatma teşebbüsünde bulunan başarılı bir çalışmadır. İmam Mâlik’in talebesi Abdurrahman b. Kâsım’ın Mâlikî mezhebinin yayılmasında ve tedvinindeki kritik rolünü ele alan “Abdurrahman b. Kâsım ve Malikî Mezhebindeki Konumu”¹⁸⁵ başlıklı bir yüksek lisans tezi yapılmıştır. Endülüs Mâlikî geleneğinde mezhep içi istidlal yöntemlerinden biri olan ve esasen usûl-i fıkıh temelli bir kavram olan ‘ma cera bihi’l-amel’ meselesini ele alan bir yüksek lisans tezi yapılmıştır.¹⁸⁶ Muhittin Özdemir’in “Şâfiî Fürû’ Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi”¹⁸⁷ adlı doktora tezi de bu türün

olarak ismi geçen tez, 1976 yılında *XI. ve XII. Asırlarda Karahanlılar Devrinde Mavera al-Nahr İslam Hukukçuları* adıyla Atatürk Üniversitesi Fakültesi Yayınları arasında basılmıştır.

179 Ahmet Hamdi Furat, “Hanefî Mezhebinin Oluşumunda Küfe Şehrinin Sosyo-Kültürel Etkisi”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 2006.

180 Talgat Nurbergen, “Hanefî Mezhebinin Orta Asya’ya Girişi ve Yayılışı Süreci”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.

181 Zaylabidin Acımamatov, “Ebû Hanîfe ve Fergana Vadisindeki Etkisi”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.

182 İlyas Gönen, “Hz. Ali’nin Fıkıhî Yönü ve Hanefî Mezhebine Etkisi”, Yüksek Lisans tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 2011.

183 Mehmet Öztürk, “İslam Hukukunun Teşekkül Sürecinde Hz. Ali’nin Rolü”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2012.

184 Ali Hakan Çavuşoğlu, “Irak Mâlikî Ekolü (III.-V./IX.-XI. yy.)”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2004.

185 Bilal İbrahimoglu, “Abdurrahman b. Kâsım ve Malikî Mezhebindeki Konumu”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.

186 Osman Yılmaz, “Endülüs Mâlikî Hukuk Geleneğinde Mezhep İçi İstidlal Yöntemi Olarak Ma Cera Bihi’l-Amel Kavramı”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2008.

187 Muhittin Özdemir, “Şâfiî’nin Fûrû’ Fıkıh Literatüründe Mezhep Görüşleriyle İlgili Kavramların Gelişimi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2010.

benzer çalışmalarındandır. Eyyüp Said Kaya'nın fıkıh usûlü kapsamında da zikredilebilecek olan "Mezheplerin Teşekkülünden Sonra Fıkhî İstidlâl"¹⁸⁸ başlıklı doktora çalışması da mezhep içinde fıkhî istidlalin nasıl işlediğini ve ilgili kavramların ortaya çıkışını göstermesi bakımından fıkıh tarihi tezleri içinde önemli bir yerde durmaktadır. Taklit düşüncesini erken dönem açısından ele alan "Başlangıcından IV/X. Asra Kadar İslam Hukuk Tarihinde Taklit Düşüncesi ve Etkileri"¹⁸⁹ başlıklı bir yüksek lisans tezini de bu başlık altında zikretmek gerekir.

Dört mezhep dışında kalan diğer mezheplerin ortaya çıkışını inceleyen tezler de bulunmaktadır. Zeydî mezhebinin fıkhî kolu olan Hâdevîliğin ortaya çıkışını ele alan bir yüksek lisans tezinin varlığı, sadece merkezin değil, periferinin de çalışılmaya değer olduğunu ve fıkhî anlamının daha kapsamlı bir bakışa sahip olmayı gerektirdiğini göstermesi bakımından önemlidir. "Hâdevî Fıkhının Doğuşu (el-Hâdî ile'l-Hakk'ın el-Ahkâmı Çerçevesinde)"¹⁹⁰ başlıklı tez, Muhammed Tahir Büyükkörükçü tarafından kaleme alınmıştır. "İslam Hukuk Tarihinde Zâhiriye Ekolü"¹⁹¹ ve "Zeydiyye'nin Hadis Anlayışı"¹⁹² isimli tezler de bu çerçevede zikre değerdir.

"Hicri İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri"¹⁹³, "Ameli Konuların Dayandığı Hadisler Açısından Mâlik-Buhârî Mukayesesi"¹⁹⁴, "İmam Şâfiî'nin *Kitabu İhtilâfi Mâlik ve's-Şâfiî* Adlı Eseri Çerçevesinde İmam Mâlik Eleştirisi"¹⁹⁵, "İslam Hukukunun Oluşum Dönemi Müctehitlerinden Rebiatü'r-Re'y'in Hayatı ve İmam Malikle Mukayeseli Olarak Fıkhî Görüşleri"¹⁹⁶, "Fıkıh Mezhepleriyle Karşılaştırmalı Olarak

188 Eyyüp Said Kaya, "Mezheplerin Teşekkülünden Sonra Fıkhî İstidlâl", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2001.

189 Yusuf Dokur, "Başlangıcından IV-X. Asra Kadar İslam Hukuk Tarihinde Taklid Düşüncesi ve Etkileri", Yüksek Lisans tezi, Gazi (Hitit) Üniversitesi, 2006 (Bu teze, fıkıh usûlü başlığında ictihad-taklitte ilgili paragrafta da yer verilmiştir).

190 Muhammed Tahir Büyükkörükçü, "Hâdevî Fıkhının Doğuşu (el-Hâdî ile'l-Hakk'ın el-Ahkâm'ı Çerçevesinde)", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2013.

191 Hadi Sofuoğlu, "İslam Hukuk Tarihinde Zâhiriye Ekolü", Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2003.

192 Kadir Demirci, "Zeydiyye'nin Hadis Anlayışı", Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2005.

193 Halit Özkan, "Hicri İlk İki Asırda Farklı Şehirlerde Amel Telakkisi Oluşumunda Sünnet ve Hadisin Yeri", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2006 (Maddî anlamda fıkıh tezi olan bu tez, hadis bilim dalında hazırlanmıştır).

194 Eziz Cumayev, "Ameli Konuların Dayandığı Hadisler Açısından Mâlik Buhârî Mukayesesi", Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2005.

195 Muammer Arangül, "İmam Şâfiî'nin *Kitabu İhtilâfi Mâlik ve's-Şâfiî* Adlı Eseri Çerçevesinde İmam Mâlik Eleştirisi", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.

196 Ayşe Karaçal, "İslam Hukukunun Oluşum Dönemi Müctehitlerinden Rebiatü'r-Re'y'in Hayatı ve İmam Malikle Mukayeseli Olarak Fıkhî Görüşleri", Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.

Tirmizî’nin Hukukçuluğu”¹⁹⁷, “Dârakutnî’nin İmam Mâlik’e Yönelttiği Eleştiriler”¹⁹⁸ ve İbn Ebi Şeybe’nin Ebû Hanife’ye Yönelttiği Eleştiriler¹⁹⁹ başlıklı tezler de erken dönem fıkıh tarihi tezleri sınıflandırması içinde yer almaktadır.

İktidar-ulemâ ilişkisini ele alan bir yüksek lisans ve doktora tezi de ilk dönem fıkıh tarihi tezleri literatürü kapsamında değerlendirilebilir.²⁰⁰

2. Osmanlı Klasik Dönemi

Özel bir coğrafya ve dönem olan Osmanlı dönemini kapsayan fıkıh tarihi tezleri çok çeşitlidir. Bunlardan bir kısmı ilgili dönemde fıkıhın müstakil bir meselesinin nasıl algılandığını ve uygulandığını incelemekte, bazıları ilgili dönemde yaşamış bir âlimin fikhî görüşlerini ele almakta, bir kısmı İslam hukuk uygulamasının anlaşılmasında önemli kaynaklardan olan fetva mecmualarını ve şer’iyye sicillerini tahlil etmektedir. Osmanlı hukuk tarihi çalışmalarında ilk olarak M. Akif Aydın’ın aile hukukuna ilişkin “Osmanlı Aile Hukukundaki Gelişmeler ve Hukuk-ı Aile Kararnamesi”²⁰¹ başlıklı tezi zikredilmelidir. İslam hukuku bilim dalında hazırlanmayan ancak Osmanlı dönemi idare hukukunu ilgilendiren “Osmanlılarda İhtisâb Müessesesi”²⁰² adlı doktora tezine de burada ilk çalışmalar arasında yer vermek gerekir. İslam eşya hukukunun önemli meselelerinden biri olan kölenin statüsünün Osmanlıdaki durumunu inceleyen “Osmanlı Devletinde Kölelik”²⁰³ adlı tez de fıkıh bilim dalında yapılmamakla birlikte fıkıh tarihini ilgilendiren bir tez olması sebebiyle burada zikredilmesinde fayda görülmüştür. Mustafa Şentop’un “Şer’iyye Mahkemelerinde Temyiz ve İstinaf (XIX. ve XX. Yüzyıl)”²⁰⁴ adlı tezi de bu kalem içerisinde yer almaktadır. Süleyman Kaya tarafından yapılan “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazarî ve Tatbikî Olarak Karz İşlemleri”²⁰⁵ isimli doktora tezi bu tasnif çerçevesindeki dikkat çeken tezler-

197 Hikmetullah Ertaş, “Fıkıh Mezhepleriyle Karşılaştırmalı Olarak Tirmizî’nin Hukukçuluğu”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.

198 Durdu Mehmet Açıkgöz, “Dârakutnî’nin İmam Mâlik’e Yönelttiği Eleştiriler”, Yüksek Lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2012.

199 Mücahit Küçüksarı, “İbn Ebi Şeybe’nin Ebû Hanife’ye Yönelttiği Eleştiriler”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2007.

200 ‘Maddi anlamda fıkıh tezi’ olan bu çalışmalar için bkz. Serkan Yaşar, “İslam Tarihinin İlk Asrında İktidar-Âlim İlişkisi”, Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 2003; a.mlf., “Abbasîlerin İlk Döneminde İktidar ile Ulemâ Arasındaki İlişkiler”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2011.

201 M. Akif Aydın, “Osmanlı Aile Hukukundaki Gelişmeler ve Hukuk-ı Aile Kararnamesi”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1981 (Tez, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi İslam Araştırmaları Enstitüsü’nde hazırlanmıştır).

202 Ziya Kazıcı, “Osmanlılarda İhtisâb Müessesesi”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1982.

203 Nihat Engin, “Osmanlı Devletinde Kölelik”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1992.

204 Mustafa Şentop, “Şer’iyye Mahkemelerine Temyiz ve İstinaf (XIX. ve XX. Yüzyıl)”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1995.

205 Süleyman Kaya, “XVIII. Yüzyıl Osmanlı Toplumunda Nazarî ve Tatbikî Olarak Karz İşlemleri”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2007.

dendir. “Osmanlı Siyasi-İdari Sistemi ve Din Örgütü”²⁰⁶, “Osmanlı Hukukunda Kardeş Katli Meselesi”²⁰⁷, XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Hırsızlık Suçu ve Cezası”²⁰⁸, “Şer’iyye Sicilleri Işığında Osmanlılarda Muhakeme Usulleri”²⁰⁹, “16. ve 17. Asır Osmanlı Şer’iyye Sicillerinde Mudarebe Ortaklığı: Galata Örneği”²¹⁰, “İslam Hukukunda Muhâlea Akdi ve Osmanlı Uygulaması (1200-1203/1786-1789)”²¹¹, “İslam Hukuk Tarihinde Kanun Yolu Olarak Temyiz Mahkemesi ve Osmanlı Devletindeki İşleyişi”²¹² başlıklı tezler bu çerçevedeki bazı tezlerdir.

Osmanlı döneminde yaşamış âlimlerin kitaplarına ve fetva mecmualarına ilişkin tezler de Osmanlı dönemi fıkıh tarihi tezleri içinde önemli bir yer tutar. Recep Cici’nin “Kuruluşundan Fatih Devrinin Sonuna Kadar Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları”²¹³ adlı doktora tezi bu çerçevedeki kıymetli çalışmalardan biridir. Pehlül Düzenli’nin “İstanbul Müftülüğü Kütüphanesinde Bulunan Meşihat Fetvaları”²¹⁴ adlı tezi önemli bir çalışmadır. Osmanlı şeyhülislamlarının fetva kitapları, fetva mecmuları, yükselme dönemi İslam hukukçuları ve eserleri konuları da çeşitli tezlerde çalışılmıştır.²¹⁵

3. Tanzimat Dönemi ve Sonrası (Kanunlaştırma Çalışmaları)

Tanzimat dönemi ve sonrasında görülen kanunlaştırma hareketleri çerçevesinde çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bunlardan bir kısmı, kanunlaştırma hareketlerini, kanunlaştırma olgusunu ve kanunlaştırmalar karşısında dönemin âlimlerinin aldığı tavırları incelemekte²¹⁶, bazı tezler ise özel olarak Mecelle’yi

206 Davut Dursun, “Osmanlı Siyasi-İdari Sistemi ve Din Örgütü”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1987.

207 Mehmet Akman, “Osmanlı Hukukunda Kardeş Katli Meselesi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1995.

208 Ömer Menekşe, “XVII. ve XVIII. Yüzyıllarda Osmanlı Devleti’nde Hırsızlık Suçu ve Cezası”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1998.

209 Abdülaziz Bayındır, “Şer’iyye Sicilleri Işığında Osmanlılarda Muhakeme Usulleri”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1984.

210 Fethi Gedikli, “16. ve 17. Asır Osmanlı Şer’iyye Sicillerinde Mudarebe Ortaklığı: Galata Örneği”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1996 (Tez, hukuk bilim dalında hazırlanmıştır).

211 Ayşegül Şimşek, “İslam Hukukunda Muhâlea Akdi ve Uygulaması (1200-1203/1786-1789)”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.

212 Mustafa Gürbüz, “İslam Hukuk Tarihinde Kanun Yolu Olarak Temyiz Mahkemesi ve Osmanlı Devletindeki İşleyişi”, Yüksek Lisans tezi, Ankara Üniversitesi, 2006.

213 Recep Cici, “Kuruluşundan Fatih Devrinin Sonuna Kadar Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1994.

214 Pehlül Düzenli, “İstanbul Müftülüğü Kütüphanesinde Bulunan Meşihat Fetvaları”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1995.

215 Mesela bkz. Mehmet Akgül, “Osmanlı Şeyhü’l-islamlarının Fetva Kitapları”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1992; Ali Keleş, “Osmanlı Devleti Yükselme Dönemi İslam Hukukçuları ve Eserleri (1481-1600)”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1992.

216 Mehmet Gayretli, “Tanzimat Sonrasından Cumhuriyete Kadar Olan Dönemde Kanunlaştırma ➤

konu edinmektedir ve bu çerçevede Mecelle’nin hazırlanışı, özellikleri, Mecelle’yi doğuran oluşum şartları, hazırlanış süreci, Mecelle’nin tadil edilen maddelerinin fikhî açıdan değerlendirilmesi meseleleri incelenmiştir.²¹⁷ Aile hukuku alanındaki kanunlaştırma çalışmaları kapsamında da Hukuk-ı Aile Kararnamesi, bu kararnamenin Ürdün Ahval-i Şahsiyye Kanunu ile mukayesesi, Osmanlı bağlamında Mısır’da aile hukukunun kanunlaştırılması gibi konular çalışılmıştır.²¹⁸ XIX. asırda Mısır’da görülen kanunlaştırma hareketlerini konu edinen bir doktora tezi de kaleme alınmıştır.²¹⁹

4. Modern Fıkıh Düşüncesi

Modern fıkıh düşüncesi kapsamındaki tezlere doksanlı yılların ikinci yarısından itibaren rastlıyoruz. Bu tasnif altında ilk tez olarak İbrahim Hatipoğlu tarafından kaleme alınan “İslam’da Yenilenme Düşüncesi Açısından Modernistlerin Sünnet Anlayışı” başlıklı doktora tezi (Marmara Üniversitesi, 1996) zikredilebilir. Tevhit Ayengin, Mehmet Boynukalın, Sami Erdem, Samire Hasanova, Şule Eraslan ve Özgür Kavak’ın doktora tezleri de bu kategorinin dikkat çeken tezleri arasında yer almaktadır.²²⁰ Bu tasnif altındaki oldukça az sayıdaki tezler arasında

Çalışmaları”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2008; Muhammed Tayyib Kılıç, “İslam Hukukunda Kanunlaştırma Olgusu”, Doktora tezi, Ankara Üniversitesi, 2008; Sıttıka Ayaz, “Osmanlı Devletinde Kanunlaştırma Hareketleri (XIX.-XX.Yüzyıl)”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1998; Tuncer Namlı, “Tanzimat ve Sonrası Dönem Kanunlaştırmalar Karşısında İslam Alimlerinin Aldığı Tavrı ve Bunun Neticeleri”, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi, 1988.

217 Temel Şen, “Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle”, Yüksek Lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1991; Osman Kaşıkçı, “Mecelle’nin Hazırlanışı, Özellikleri, Üzerinde Yapılan Değişiklik Çalışmaları”, Doktora tezi, İstanbul Üniversitesi, 1995 (‘maddi bakımdan fıkıh tezi’); Ayşe Elmalı, “Mecelle-i Ahkam-ı Adliye’nin Oluşum Şartları ve Hazırlanış Süreci”, Yüksek Lisans tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 2005; Ayşegül Çoban, “Mecelle’nin Tadil Edilen Maddelerinin İslâm Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2008; Mehmet Malkaç, “Ana Hatlarıyla Mecelle ve Mecelle ile İlgili Bibliyografik Çalışma”, Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2001.

218 Seyit Ali Özdamar, “Osmanlı Bağlamında Mısır’da Aile Hukukunun Kanunlaştırılması ve Tarihi Seyri”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1998; Abdullah Akdoğan, “Türkiye’de 1919-1926 Yılları Arasında Aile Hukuku Alanındaki Kanunlaştırma Çalışmaları”, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1999; İbrahim Helalşah, “Ürdün Ahvali Şahsiye Kanununun Osmanlı Hukuk-i Aile Kararnamesi ile Mukayesesi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2009.

219 Muhammed Hamidullah Ağırakça, “XIX. Yüzyıl Mısır’ında Kanunlaştırma Hareketleri”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2011.

220 Tevhit Ayengin, “Hukukta Köken Problemi Açısından Sosyal Realite-Nas İlişkisi”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1999; Mehmet Boynukalın, “Fıkıh Usûlünde Yenilenme İhtiyacı ve Ortaya Çıkardığı Tartışmalar”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1999; Sami Erdem, “Tanzimat Sonrası Osmanlı Hukuk Düşüncesinde Fıkıh Usûlü Kavramları ve Modern Yaklaşımlar”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2003; Samire Hasanova, “Modernleşme Sürecinde İslam Hukukunda Maslahat Tartışmaları”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2007; Özgür Kavak, “Reşid Rıza’nın Fıkıh Düşüncesi Çerçevesindeki Görüşleri”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2009; Şule Eraslan, “Klasik İcma Teorisine Modern Yaklaşımlar”, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi, 2011.

Mustafa Küçüköğlü, Emre Altıntaş, Abdülkadir Kartal, Rukiye Ak ve Recep Ali Mafratoğlu'nun yüksek lisans tezleri de yer almaktadır.²²¹

5. Şer'iyeye Sicilleri

Kadılar tarafından tutulan mahkeme kayıtları (şer'iyeye sicilleri), gerek hukuk tarihi, gerekse sosyal ve iktisadî tarih bakımından son derece önemli kaynaklardır. Ancak keşfedilmeyi bekleyen bilgilerle dolu olan mahkeme sicillerine yönelik ilginin yeterli düzeyde olmadığı tespit edilmiştir. İslam tarihi bilim dalındaki tezler de dahil mahkeme sicillerini temel alan yaklaşık yüz adet tez hazırlanmıştır. Üstelik bu tezlerin büyük çoğunluğu yüksek lisans tezi düzeyindedir. Bu çerçevedeki tezler, genellikle belli bir bölgedeki belirli yıllara ilişkin sicil defterlerinin latinize, analiz ve değerlendirmesini yapmakla yetinmiştir.²²²

6. Şahıs ve Kitap İncelemeleri

Tez formunda hazırlanan fıkıh tarihi çalışmaları kategorisinde, belli bir fıkıh âliminin hayatını, ilmî şahsiyetini, fikhî görüşlerini ve/veya eserlerini tanıtmaya amacıyla kaleme alınmış tezler burada listelenemeyecek derecede büyük bir yekûn teşkil etmektedir.²²³ Bu tür çalışmaların büyük bir kısmı yüksek lisans tezi olarak hazırlanmıştır. Tahkik çalışmaları da bu sistematik içindeki tezler arasında yer almaktadır.²²⁴

D. Mukayeseli Hukuk İncelemeleri²²⁵

Hukuki bir kavramın, kurumun veya olgunun farklı hukuk sistemlerindeki seyrini mukayeseli bir bakışla inceleyen çalışmalar hukuk/fıkıh çalışmaları için-

221 Mustafa Küçüköğlü, "İçtimai Usûl-i Fıkıh Teorisinin Klasik İslam Hukuk Metodolojisi Açısından Değerlendirilmesi", Yüksek Lisans tezi, Harran Üniversitesi, 2007; Emre Altıntaş, "Mahmut Esat Seydişehrî'nin Fıkıh Düşüncesi", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 2010; Abdülkadir Kartal, "Bazı Ahkâm Ayetlerini Yorumlamada Abduh'un Yaklaşımı", Yüksek Lisans tezi, Atatürk Üniversitesi, 2009; Rukiye Ak, "Dört Mezheple Mukayeseli Olarak Muhammed Abduh'a Göre Kur'an'ın Kadınlarla İlgili Hükümleri", Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2006; Recep Ali Mafratoğlu, "Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Kararları ve Dayandığı Şer'î Deliller", Yüksek Lisans tezi, Recep Tayyip Erdoğan (Rize) Üniversitesi, 2012.

222 Mesela bkz. Mehmet Coşkun, "1770 Nolu Samsun Şer'iyeye Sicilleri", Yüksek Lisans tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1992; Talip Atmaca, "129 Nolu Adana Şer'iyeye Sicili (H. 1143-1145 M. 1730-1732)", Yüksek Lisans tezi, İnönü Üniversitesi, 1996; Fatma Bağmanacı, "216 Numaralı 1315-1317/1897-1899 Tarihli Urfa Şer'iyeye Sicilinin Hukuksal Analizi", Yüksek Lisans tezi, Harran Üniversitesi, 2006.

223 Mesela bkz. Abdullah Sevim, "Ebû Zeyd ed-Debûsi ve *Kitâbu'l-Esrâr* Adlı Eserinin Tanıtımı", Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi, 1986; İlhami Kemalöğlü, "Ekmelüddin el-Bâbertî Hayatı ve Eserleri", Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1987; İsmail Narin, "Ali Haydar Efendi'nin Hayatı, İlmî Şahsiyeti ve Eserleri", Yüksek Lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, 2001.

224 Tahkik çalışmaları konusunda Nail Okuyucu'nun bu sayıda yer alan "Türkiye'de İslam Hukuku Alanında Yapılan Tahkik Çalışmaları" adlı makalesine bakınız.

225 Mukayeseli hukuk çalışmaları konusunda ayrıca Tuncay Başoğlu'nun bu sayıda yer alan "Türkiye'de Mukayeseli Hukuk Çalışmaları" adlı makalesine bakınız.

de özel bir yere sahiptir. Fıkıh tezleri içinde İslam hukuk sistemindeki bir kavram veya müessesenin farklı hukuk havzalarındaki durumunu mukayeseli olarak ele alan çalışmalar bulunmakla birlikte bütün fıkıh tezleri dikkate alındığına bunlar sayı bakımından oldukça sınırlıdır. Bizim tasnifimize göre bu kapsamda 50 civarında tez yer almaktadır. Bu tezlerin kahir ekseriyeti de fikhî bir kavramı Türk hukuk sistemindeki mevzuat çerçevesinde mukayese etmektedir. Makro veya mikro düzeyde Roma Hukuku, Kıta Avrupası ve Anglo-Sakson hukuk sistemiyle karşılaştırmalı bir inceleme yapan tez yok denecek kadar azdır. Hatta Roma Hukuku bakımından karşılaştırma yapan birkaç tane tez varken²²⁶, diğer hukuk sistemleriyle mukayeseli bir tez çalışmasına rastlanmamıştır.

Mukayeseli hukuk incelemeleri sınıflandırmasında yer alan tezlere dair örnek bir liste sunmak bu alanda yapılan tezler hakkında fikir edinmek bakımından faydalı olacaktır. Mer’î hukukla karşılaştırmalı olarak İslam hukukunda bir konuyu işleyen çalışmaların ilk örnekleri arasında Celal Erbay ve Ali Bardakoğlu’nun doktora tezleri yer alır.²²⁷ Abdülaziz Beki, Abdullah Kahraman, Ömer Faruk Altıntaş, Hasan Tanrıverdi, İsmail Acar ve Münteha Maşalı’nın tezleri de benzer şekilde bir karşılaştırma yapmıştır.²²⁸ Bu kapsamda özellikle borçlar, aile ve ceza hukukları çerçevesinde çok sayıda yüksek lisans tezi yapılmıştır. Talip Türcan’ın çalışması ise kamu hukuku alanında bir karşılaştırmaya gitmiştir.²²⁹ Hüseyin Ertunç’un çalışmasında ise vakıf hukukunun Batılı hukuk sistemlerindeki benzerleriyle mukayesesi yapılmıştır.²³⁰

Başka ülkelerin mer’î hukuklarıyla karşılaştırmalı olarak İslam hukukunu işleyen çalışmalar da yapılmıştır. Said Mübarek’in erken tarihli sayılabilecek

226 Mesela bkz. Mustafa Demiray, “Eksik Borç Kavramının İslam Hukuku Açısından İncelenmesi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi 2008 (Çalışma, *Hak Zâil Olmaz: Roma, Türk ve İslam Hukuklarında Eksik Borç* adıyla basılmıştır (İstanbul: Klasik Yayınları, 2010)).

227 Celal Erbay, “İslam Hukukunda Evlilik ve Hısımlık Nafakası (Kitâbu’n-Nafakat ve Türk Yargı Kararları ile Mukayesesi)”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1980; Ali Bardakoğlu, “İslam Hukukunda ve Modern Hukukta İcâre Akdi”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 1982.

228 Abdülaziz Beki, “İslam Hukuku ve Türk Mevzu Hukukunda Kıymetli Evrak”, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi, 1995; Abdullah Kahraman, “İslam Borçlar Hukukunda Kefalet Sözleşmesi ve Günümüzdeki Tatbikatı”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 1997; Ömer Faruk Altıntaş, “Türk ve İslam Hukukuna Göre Cezai Kuralların Anlam Bakımından Uygulanmasında Yorum Vasıtaları”, Doktora tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, 1997; Hasan Tanrıverdi, “İslam Hukukunda ve Modern Hukukta Vekâlet Akdi”, Doktora tezi, Harran Üniversitesi, 1998; İsmail Acar, “İslam Hukukunda Zina Suçu ve Cezası Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, Doktora tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, 1999; Münteha Maşalı, “Mukayeseli Hukukta Ölüm Cezası ve İslam Hukuku Açısından Değerlendirilmesi”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2002.

229 Talip Türcan, “İslam Hukukunda Devletin Egemenlik unsuru ve Egemenlikten Kaynaklanan Yetkileri- Batı ve Türk Hukuku ile Mukayeseli Bir İnceleme”, Doktora tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, 1999.

230 Hüseyin Ertunç, “İslam Hukuk Tarihinde Vakıflar ile Batı Kültüründeki Benzeri Kurumların Karşılaştırılması”, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi, 2007.

“Mukayeseli Olarak İslam, Irak ve Türk Hukuklarında Evlenmede Mutlak Butlan” adlı doktora tezi (Ankara Üniversitesi, 1966) buna örnek verilebilir. Ancak bu tür çalışmaların sayısı oldukça az ve yabancı öğrencilerle sınırlı görünmektedir.²³¹

Bir başka çalışma grubu başta Yahudilik olmak üzere diğer dinler ve şeriatlarla İslam hukukundan bir konuyu karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalardan oluşur. Bunların sayısı da sınırlı olmakla birlikte sadece İslam hukuku bilim dalı ile sınırlı olmayıp başta Hadis ve Dinler Tarihi olmak üzere diğer bilim dallarında da bu tür mukayeseli çalışmalara gidildiği görülür.²³²

Sonuç

Fıkıhın dört temel ilgi alanı içinde araştırmacıların genel eğilimi fürü fıkıhla ilgili ve teorik nitelikli konuları çalışmak yönündedir. Fürü kapsamındaki bu tezlerin çoğu da muamelat alanında olup Kara Avrupa hukuk sistematığı (Türk hukuk sistemine göre yazılmış eserler) örnek alınarak hazırlanmıştır. Genel eğilim ilgili konunun Türk hukuk sistematığından ve terminolojisinden yararlanarak incelenmesi yönünde olmakla birlikte, konuyu fıkıh eserlerinde ele alındığı şekliyle incelemeye tabi tutan tezler de bulunmaktadır. Muamelat konularında en çok borçlar hukuku meseleleri çalışılmıştır. Aile hukuku ve ceza hukukuna ilişkin ilgi de yüksek düzeydedir. Miras hukuku, şahıs hukuku, eşya hukuku, ticaret hukuku, yargılama hukuku alanında yapılan tezler daha az sayıdadır. Devletler hususi ve umumi hukuku, idare hukuku, anayasa hukuku, icra-iflas hukukuna ilişkin konulara ilgi oldukça düşük seviyede kalmıştır. Fıkıh tezleri içinde fıkıh usulü çalışmaları da sayıca önemli bir yekûn teşkil etmektedir. Fakat bu kapsamda külli kaide ve makâsıd düşüncesiyle ilgili çalışmalar sınırlı sayıdadır. İslam iktisadi, çağdaş fıkıh meseleleri, modern fıkıh düşüncesi, mezheplerin teşekkül dönemi gibi konulara rağbet hâlihazırda yeterli düzeyde değildir. İslam iktisadına son yıllarda bir yöneliş olduğu görülmekle birlikte 60 yıllık süreç dikkate alındığında bu tezlerin nicelik bakımından tatmin edici boyutlarda olduğu söylenemez. Şahıs-âlim çalışmaları ise sayıca önemli bir düzeyde olmakla birlik-

231 Bu türden diğer çalışmalar için bkz. Murad Osmanov, “Sovyetler Birliği Dönemi ile İslam Hukuku Mülkiyet Anlayışlarının Mukayesesi ve Günümüz Azerbaycan’ındaki Gelişmeler”, Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2009; Hamidullah Qeyam, “İslam Hanefi ve Caferî Mezhepleriyle Mukayeseli Olarak Afgan Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2009; Mehtarkhan Khwajamir, “İslam Hukukuyla Mukayeseli Olarak Günümüz Afganistan’ında Kadınların Maruz Kaldığı Bazı Uygulamalar”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2010; Emirjon Vathaj, “Arnavutluk ve İslam Miras Hukuku’nun Mevzuatları Arasındaki Benzerlik ve Farklılıkların Hukuki Tahlili”, Yüksek Lisans tezi, Uludağ Üniversitesi, 2011.

232 Örnek olarak iki genel kapsamlı çalışma için bkz. Fatımatüzzehra Ekinçi, “İslam Hukuku ile Tevrat Hükümlerinin Karşılaştırmalı Olarak İncelenmesi”, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi, 2003; Hidayet Durna, “Hukuki Açından Tevrat ve Kur’an Hükümlerinin Mukayesesi”, Yüksek Lisans tezi, Fırat Üniversitesi, 2006.

te, fıkıh tarihinin nasıl çalışılacağına dair tasavvur olmadığı için bunların çoğu verimlilik sorunuyla mualleldir. Ayrıca söz konusu şahsiyetlerin eserlerinin tahkikli neşri de söz konusu edilmemektedir; bu husus ancak son dönemlerde rağbet görmeye başlamıştır. İstatistiki olarak fıkıhın dört temel ilgi alanı içinde fıkıh tarihi ve mukayeseli hukuk çalışmaları da oldukça zayıf kalmıştır. Özellikle fıkıh tarihi tezlerinde uygulama açısından çalışmalar adeta tamamen fıkıh (hukuk) formasyonuna sahip olmayan tarihçilere bırakılmış durumdadır. Şer’iyye sicilleri ve fetvalar bu anlamda zengin bir kaynak sunmasına rağmen fıkıh araştırmacıları tarafından çok rağbet görme-miştir.

Az sayıdaki istisnalar dışında tezlerin büyük çoğunluğu Hanefi mezhebi çerçevesinde çalışılmıştır. Aynı şekilde tezlerin kahir ekseriyeti İslam dünyasının merkez coğrafyası temellidir, Hint Alt-Kıtası ve Yemen gibi çevrede kalan bölgelerdeki fıkıh ve/veya fıkıh usûlü düşüncesini merkeze alan çalışmalar yok denecek kadar azdır. Farklı medeniyetlerin hukuk algılarını İslam hukukuyla mukayeseli olarak ele alan incelemeler de oldukça sınırlı sayıdadır.

Fıkıh tezlerinin belirlenmesi aşamasında ve çalışılacak konular bakımından kurum içi veya kurumlar arası genel bir planlamanın olmadığı ve birbirini tamamlayıcı nitelikte proje temelli teşebbüslerin söz konusu edilmediği tespit edilmiştir. Belirli bazı üniversitelerde bir takım hocalar gördükleri boşluklarla ilgili olarak birbiriyle tutarlı bir dizi tez yaptırmış ve fakat bu son derece lokal-cüz’î bir planlama olarak kalmıştır.

Bazı araştırmacıların incelemek istedikleri konuya yönelik ilgilerindeki devamlılık dikkat çekmektedir. Bu tür araştırmacılar yüksek lisanstaki ilgilerini devam ettirmişlerdir. Yüksek lisanstaki sorularını devam ettiren ve daha ileri bir noktaya taşıyan bu araştırmacıların yüksek lisans ve doktora tezleri arasındaki bağlantı daha nitelikli çalışmaların ortaya çıkmasına imkân sağlamıştır. Bununla birlikte master tezinden tamamen farklı konulara yönelen araştırmacılar da bulunmaktadır.

Tezlerin kolay erişilebilirliği meselesine gelince yüksek lisans ve doktora tezlerinin çok büyük bir kısmı yayımlanmamıştır. Yayımlanan tezler son derece az sayıdadır.

Tez başlıklarının birçoğunda özellikle 2000’li yıllara kadar “İslam hukukunda ...”, “İslam’da ...”, “İslam’a göre ...”, “İslam hukukuna göre ...” gibi kapsamlı başlıklar göze çarpmaktayken tez başlığında sınırlandırıcı ifade kullanan tezlerin sayısı sonraki yıllarda nispeten artmıştır.²³³ Bazı tez başlıklarında işçi-işveren münasebetleri, işçi hakları, kıymetli evrak, kambiyo senetleri, iletişim hukuku, terör suçları, şiddet ve terör olgusu, töre cinayetleri, mal rejimleri, çevre, fikir ve sanat hukuku, haberleşme ve haberleşme

233 Genelleme içeren bu tespitlerimizin istisnalarının bulunduğunu belirtelim.

hürriyeti, moda, gönderme (atıf) teorisi, deniz ticaret hukuku gibi modern dönemde ortaya çıkan terimlerin kullanıldığı görülmektedir. Bu tür tezler sonradan gelişen olgu, kavram ve kurumlara ilişkin fıkıhın bakışını ortaya koymak üzere kaleme alındıkları için belki de kaçınılmaz olarak bu tür terimler kullanılmıştır.

Türkiye’de Yapılan Fıkıh Tezleri Üzerine Panoramik Bir İnceleme

Sevinç BİLDİK

Özet

Bu makalede 1923-2013 yılları arasında Türkiye’de yapılmış lisansüstü düzeydeki fıkıh tezlerinin bir panoramasının sunulması amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda konu iki farklı boyutuyla ele alınmıştır. Önce fıkıh tezlerinin istatistiki olarak yıllara, araştırmacılara, kurumlara, danışmanlara göre dağılımı sunulmuştur. Burada fıkıh tezlerinin sayısal olarak yoğunlaştığı dönemler hakkında bir fotoğraf çekilmeye çalışılmıştır. İkinci başlıkta ise fıkıh tezleri konuları yönüyle bir tasnife tabi tutulmuştur. Bu çerçevede tezlerin fıkıhın dört temel ilgi alanı içinde hangi konularda yoğunlaştığı örnekler üzerinden sunulmuştur. Böylece okuyucunun fıkıh tezlerine yönelik genel bir fikir edinmesi sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: İslam hukuku, fıkıh, lisansüstü tezler.

A Panoramic View of the Academic Dissertations Concerning Islamic Law in Turkey

Sevinç BİLDİK

Abstract

This article aims to portray a panorama of dissertations concerning Islamic law, which were conducted in Turkey between 1923-2013. The issue has been tackled in its two different aspects. First, the dissertations have been statistically distributed according to years, researchers, institutions and advisors. This part tries to provide a snapshot of those periods displaying a high concentration of dissertations. In the second part, the dissertations have been subjected to a classification in terms of their themes. This framework has allowed us to situate where the dissertations fit among the four main fields of *fiqh*. All in all, this article has been concerned with raising a general awareness about the academic dissertations on Islamic law.

Keywords: Islamic law, *fiqh* dissertations.